

ortadoğu

analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Ağustos 2023 • Cilt: 14 • Sayı: 128 • Fiyatı: ₺ 40

DOLARSIZLAŞTIRMANIN YAYGINLIğI VE ÖNÜNDEKİ ENGELLER

GÖKHAN ERELİ

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNİN MEVCUT DURUMU VE BAZI TESPİTLER

ARDA MEVLÜTOğLU

GÜVENİYORUM ÖYLEYSE VARIM: TÜRKİYE'DEN AFRİKA'YA SİLAH İHRACATI

DR. VOLKAN İPEK

TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ AÇILIMINDA SAVUNMA BOYUTU

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

ORTADOğU'DA TÜRKİYE'NİN SAVUNMA DİPLOMASİSİ

ISSN 2980-0919

9 772980 091002

www.orsam.org.tr [f](https://www.facebook.com/orsamorgtr) [i](https://www.instagram.com/orsamorgtr) [y](https://www.youtube.com/orsamorgtr) /orsamorgtr

ORSAM RÖPORTAJ
DON MCLAIN GILL

ABDENNOUR TOUMI

SURİYE JEOPOLİTİğİ VE
SURİYELİLERİN GELECEğİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

AFRİKA'DA ASKERİ DARBELER VE
TERÖRLE MÜCADELE

DOç. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün

Prof. Dr. Mehmet Şahin

Prof. Dr. Meliha Altunışık

Prof. Dr. Tayyar Arı

Prof. Dr. Cengiz Tomar

Prof. Dr. Muhtinin Ataman

Prof. Dr. Mahir Nakip

Prof. Dr. Muhsin Kar

Prof. Dr. Kemal İnat

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Doç. Dr. Göktuğ Sönmez

Doç. Dr. Mustafa Yetim

Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3

Çankaya / Ankara

Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara

Telefon : +90 312 341 52 39

Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 14, Sayı 128, Ağustos 2023

Yerel Süreli Yayın

Basım Tarihi: 31 Temmuz 2023

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2023 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

EBSCO
HOST

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 128. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayıda Türkiye'nin savunma sanayisi ve bu sektördeki gelişmelerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde etkilerine ilişkin genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmaktayız. Buradan hareketle öncelikli olarak Türk savunma sanayisinin mevcut durumu ele alınmış ve bazı tespitlere de yer verilmiştir. Öte yandan Türk savunma sanayisi ve dış politikası karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Türkiye'nin söz konusu sektörde Afrika ve Körfez'deki etkinliği ve nüfuzuna dair çalışmalar da öne çıkmaktadır.

Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda son dönemde Vladimir Putin yönetiminin güdümünden çıkmasıyla dünya gündemini meşgul eden Wagner Grubu kaleme alınmıştır. Ayrıca Joe Biden'ın İsrail politikası irdelenmiştir. Asya'dan Latin Amerika'ya ve Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar geniş bir yelpazede yapılmış ve dolayısıyla önemini son yıllarda pekiştiren dolarsızlaştırma ve Afrika'da yaşanan askerî darbeler ve terörle mücadele konularıyla ilgili analizler de dergimizde yer almaktadır. Öte yandan Suriye jeopolitiği

ve Suriyelilerin geleceği ele alınırken, Suriye'nin kuzeyinden dönenlerin durumu ve Irak'ta radikal dalga riskine ilişkin bir çalışma da bulunmaktadır.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da haziran ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuna ilişkin önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında Jeopolitik analist ve yazar olan Don McLain Gill'in kapak konumuz ile alakalı analizlerinden faydalanabilirsiniz. Biyografi/Tema kısmında ise Türkiye'nin önde gelen, donanımlı roket bilimcilerinden biri olarak ülkesine hizmet eden kıymetli bir bilim insanı olan Doç. Dr. Arif Karabeyoğlu'nun hayatı, kariyeri, Türkiye'nin Milli Uzay Programı'na katkıları ve bu süreçteki ilgi çekici detaylara ilişkin önemli bilgileri okuyabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Ağustos 2023 Cilt: 14 Sayı: 128

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Suriye Jeopolitiği ve Suriyelilerin Geleceği / Prof. Dr. Ahmet Uysal

14 Afrika'da Askerî Darbeler ve Terörle Mücadele / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

24 Güveniyorum Öyleyse Varım: Türkiye'den Afrika'ya Silah İhracatı / Dr. Volkan İpek

28 Türkiye'nin Körfez Açılımında Savunma Boyutu / Dr. Hüsnâ Taş Yetim

32 Türk Savunma Sanayisi ve Türk Dış Politikasının Karşılaştırılması / Dr. Güler Kalay

36 Bölgesel Körfez Güvenliğinde Türk Savunma Sanayisinin Genişleyen Nüfuzu / Merve Zorlu

BÖLGESEL GELİŞMELER

44 Suriye'nin Kuzeyinden Dönenlerin Durumu ve Irak'ta Radikal Dalga Riski / Sibel Dündar & M. Enes Arslan

48 Rusya'da Askerî Darbe Girişimi: Wagner Grubu'nun Veda Operasyonu mu? / Kyrill Sturmak

54 Dolarsızlaştırmanın Yaygınlığı ve Önündeki Engeller / Gökhan Erel

KAPAK DOSYASI

TÜRK SAVUNMA
SANAYİSİNİN MEVCUT
DURUMU VE BAZI
TESPİTLER

Arda Mevlütoğlu

18

BIDEN YÖNETİMİNİN
İSRAİL POLİTİKASI

Tamer Kaşıkçı

40

RÖPORTAJ

Abdenmour Toumi

62

Don McLain Gill:

TÜRKİYE, ÇATIŞMA
TESTLERİNDEN
BAŞARIYLA GEÇMİŞ İHA'LARIN
SAYGIN ÜRETİCİSİ OLARAK
ÖNE ÇIKMAYA DEVAM
EDECEKTİR

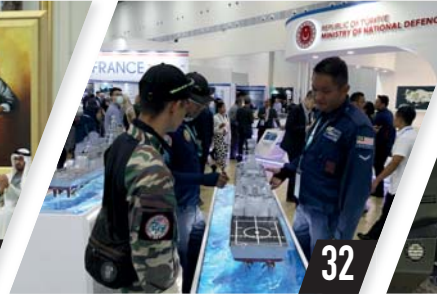

BİYOGRAFİ

MİLLÎ UZAY PROGRAMI'NDA TÜRKİYE VE
KARABEYOĞLU'NUN
SÜRECE KATKILARI

Zeynep Duran

58

ISSN 1306-7541
9 771308 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Temmuz 2023

- Libya Ulusal Birlik Hükümeti Başbakanı Abdulhamid Dibeybe, Misrata kentinde Türk şirketi tarafından yapılan şehir parkının açılışını gerçekleştirdi.
- Sudan Ordusuyla Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasında başkent Hartum'daki stratejik noktalardan Zirhli Birlikler karar-gâhi yakınında, ağır ve hafif silahlarla çatışma yaşandı.

2 Temmuz 2023

- İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e yönelik tekrarlanan saygısızlıklara karşı "toplul önlemler" alınması çağrısında bulundu.
- Kuzey Afrika kıyılarından çıkıp İspanya'nın Kanarya Adaları'na doğru giden düzensiz göçmen taşıyan bir botun batması sonucunda 51 kişinin öldüğü, kurtarılan 4 kişinin hastaneye kaldırıldığı açıklandı.
- İsrail Savunma Bakanlığının, 25 adet F-35 Lightning II savaş uçağı alımı için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile sözleşme imzaladığı açıklandı.

3 Temmuz 2023

- İran-İrak Ticaret Odası Başkanı Yahya el-Ishak, İran'ın ABD yaptırımları nedeniyle bloke edilen Irak'taki 10 milyar dolarının serbest bırakıldığını söyledi.
- Suudi Arabistan, petrolde günlük 1 milyon varillik ek üretim kesintisine ağustos ayında da devam etme kararı aldı.
- Suudi Arabistan, Kur'an-ı Kerim'in yakılmasına izin verilmesine tepki olarak İsveç'in Riyad Büyükelçisi'ni Dışişleri Bakanlığına çağırıldı.

5 Temmuz 2023

- İsrail Meclisi (Knesset) Anayasa Komisyonunda, Yüksek Mahkemenin hükümet üzerindeki denetimini sınırlandıracak bir yasa tasarısı kabul edildi.
- Birleşmiş Milletler (BM), Sudan'da çatışmaların başlangıcından bu yana 2,8 milyon kişinin yerinden edildiğini açıkladı.
- Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir Mayardit, iç savaş yüzünden hiç seçimin yapılamadığı ülkesinin planlandığı gibi 2024'te seçime gideceğini duyurdu.

7 Temmuz 2023

- BM İnsani İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı ve Acil Yardım Koordinatörü Martin Griffiths, 17 Temmuz'da sona erecek Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması ile ilgili Türkiye'nin "etkileyici" konumuna vurgu yaptı.
- ABD Donanması, İran Devrim Muhafızları'nın Basra Körfezi'ndeki uluslararası sularda bir ticari gemiye zorla el koyduğunu açıkladı.

9 Temmuz 2023

- ABD, Suriye'nin doğusunda yapılan operasyonda terör örgütü DEAŞ'ın sözde lideri Usame El Muhacir'in öldürüldüğünü duyurdu.
- Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Albert Yaloke Mokpem, Rus güvenlik şirketi Wagner'in ülkeyi terk ettiği iddialarının doğru olmadığını ve birliklerin sadece "rotasyon" yaptığını duyurdu.
- Somali Ordusu, hava ve kara operasyonunda terör örgütü Eş-Şebab'ın 40'tan fazla üyesini etkisiz hâle getirdi.

10 Temmuz 2023

- Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı buğday üretiminin hala eski seviyelerine ulaşamaması buğday kıtlığını da beraberinde getiriyor. Terör örgütü PKK/YPG ile rejim arasında ise çiftçilerin ürettiği buğdayı satın alma mücadelesi yaşanıyor.

12 Temmuz 2023

- Nisan ortasından bu yana iç savaşın sürdüğü Sudan'ın başkenti Hartum'un farklı bölgelerinde, ordu ile HDK ağır silahlarla çatıştı.
- ABD Ordusu, Suriye'de terör örgütü PKK/YPG'nin işgalindeki Haseke ilinde yer alan üslere yaklaşık 100 araçtan oluşan askeri ve lojistik takviye konvoyu gönderdi.
- Libya Devlet Yüksek Konseyi, seçim yasalarının onaylanmasından 240 gün sonra seçimlerin yapılmasını öngören yol haritasını kabul etti.

14 Temmuz 2023

- BM Çocuklara Yardım Fonu, 2023'ün ilk 6 ayında Avrupa'ya ulaşmak amacıyla Akdeniz'i geçerken 289 çocuğun hayatını kaybettiğini ve bu sayının 2022'nin ilk yarısına göre 2 katına çıktığını, "dünyanın bu ölümleri kasıtlı olarak görmezden geldiğini" belirtti.
- Nijerya'da gıda güvenliğinin sağlanması için olağanüstü hal ilan edildi.
- AB, Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle Suriye'ye uygulanan yaptırımlardaki muafiyetlerin insani yardımların hızlıca ulaştırılması için 6 ay uzatıldığını aktardı.

11 Temmuz 2023

- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, Türkiye ile İsveç arasında ikili güvenlik mekanizması kurulacağını, NATO'nun tarihinde ilk kez Terörle Mücadele Özel Koordinatörü atanacağını ve Türkiye'nin AB sürecinin İsveç tarafından destekleneceğini bildirdi.
- Kuveyt hükümeti, İsveç'te dağıtmak üzere 100 bin Kur'an-ı Kerim'i İsveççe mealyle basma kararı aldı.
- İsrail Diaspora Bakanı Amichai Chikli, ABD Başkanı Joe Biden yönetimini, İsrail'deki tartışmalı yargı düzenlemesine karşı düzenlenen protestoları alevlendirmede "önemli bir rol" oynamakla suçladı.
- İsrail muhalefet liderleri, hükümetin tartışmalı yargı düzenlemesine ilişkin kritik yasa tasarısını Meclis'teki birinci oylamadan geçirmesinin ardından, vatandaşlara sokağa çıkma çağırısı yaptı.

13 Temmuz 2023

- İran, ülkede terör örgütü kabul edilen Halkın Mücahitleri Örgütü'nün liderini parlamentosunda ağırlayan İtalya'nın Tahran Büyükelçisi'ni Dışişleri Bakanlığına çağırdı.
- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) 6 Şubat'ta meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen Türkiye ve Suriye'ye toplamda 260 uçak ve 4 kargo gemisiyle 15 bin tondan fazla insani yardım gönderdiklerini duyurdu.
- İsrail, işgal altındaki Batı Şeria'da yasa dışı Yahudi yerleşim birimlerinin genişletilmesi kapsamında 2023'ün ilk 6 ayında yaklaşık 13 bin yeni konut inşasını onaylayarak rekor kırdı.

17 Temmuz 2023

- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, resmî ziyarette bulunduğu Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed bin Selman tarafından resmî törenle karşılandı.
- BAE ile Japonya, kamu ve özel sektörleri kapsayan 23 anlaşma ve mutabakat zaptı imzaladı.
- Suudi Arabistan ile Japonya arasında yapay zekâ, nesnelere interneti ve biyometri alanlarında iş birliği anlaşması imzalandı.

18 Temmuz 2023

- Suudi Arabistan Savunma Bakanı Halid bin Selman, Türkiye ile savunma alanında iş birliğini taçlandıran yürütme planını imzalamaktan memnuniyet duyduğunu ifade etti.
- İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, Basra Körfezi'nde BAE ile egemenlik konusunda anlaşmazlık yaşadıkları adalar hakkında Körfez İşbirliği Konseyi ile ortak bildiri yayımlayan Rusya'nın Tahran'ın tepkisi üzerine yaptığı açıklamaları "yetersiz" bulunduğunu söyledi.

20 Temmuz 2023

- Irak'ın başkenti Bağdat'ta Sadr Hareketi'ne bağlı gruplar, İsveç Büyükelçiliği binasına girerek binanın bazı bölümlerini ateşe verdi. İsveç, diplomatik personelin güvende olduğunu duyurdu. Irak hükümeti, İsveç'in Bağdat Büyükelçisi'nden ülkeyi terk etmesini istedi.
- AB, insansız hava aracı yapımında kullanılabilecek parçaların İran'a ihracatına yasak getirdi.
- Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun, ülkesinin Türkiye dâhil olmak üzere bazı ülkelerle iyi ilişkilere sahip olduğunu ve Cezayir'in konumunu bugün yeniden kazandığını söyledi.
- Somali'de Eş-Şebab terör örgütüne yönelik dün düzenlenen operasyonlarda yaklaşık 100 örgüt üyesi etkisiz hâle getirildi.

24 Temmuz 2023

- İsrail'de muhalefet, Yüksek Mahkemenin hükümet üzerindeki denetimini kısıtlayan yasanın iptali için Yüksek Mahkeme'ye başvuracağını açıkladı.
- Güney Afrika, iki yıl içerisinde Uluslararası Uzay İstasyonuna iki kadın astronot göndereceğini duyurdu.
- Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Afrika ülkelerine Ukrayna'dan temin edemedikleri tahıl ticari ya da ücretsiz şekilde gönderebilecekleri sözünü verdi.

19 Temmuz 2023

- İsrail Ordusu son dönemde gerginliğin yaşandığı Lübnan sınırında tel örgülerin yer aldığı noktaları "beton bariyerlerle" güçlendirmeye başladı.
- Türkiye ve BAE arasındaki ikili ilişkiler, son 2 yılda yeni ticari ve ekonomik iş birlikleriyle ivme kazanmaya devam ediyor.
- İsrail'de yüzlerce yedek asker, hükümetin yargının yetkilerini kısıtlayan yasal düzenlemesine karşı ordu görevini bıraktıklarını belirten dilekçeye imza attı.

21 Temmuz 2023

- ABD, İran tarafından Basra Körfezi'nde ticari gemilere müdahale edilmesine karşı Ortadoğu'ya ek savaş gemileri ve binlerce deniz piyadesi gönderme kararı aldı.
- BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, İİT Büyükelçiler Grubu'yla görüşmesinde hoşgörüsüzlük, şiddet ve İslam karşıtlığı eylemleri kınayarak, Müslüman toplumla dayanışma içinde olduğunu belirtti.

25 Temmuz 2023

- Sudan'da altyapı, sağlık, eğitim, ekonomi ve toplumda ağır tahribata yol açan iç savaş, 100. gününü doldururken tüm şiddetiyle devam ediyor.
- Uluslararası Para Fonu (IMF), küresel ekonomik büyüme tahminini bu yıl için yüzde 2,8'den yüzde 3'e yükseltirken, 2024 için yüzde 3'te sabit bıraktı. IMF, Türkiye ekonomisinin büyüme tahmini bu yıl yüzde 3'e yükseltti.
- İsveç'te Sivil Haklar Örgütü (Civil Rights Defenders) aktivistleri, ülkede Kur'an-ı Kerim yakılmasının nefret suçu kapsamına girmesi gerektiğini ve bu provokatif eylemlerin engellenmesini talep etti.

26 Temmuz 2023

- Bahreyn, İsveç hükümetinin başkent Stockholm'de Kur'an-ı Kerim'e yönelik saldırıya izin vermesini protesto etmek için İsveç Maslahatgüzarı Britta Liszt Ann Lindahl'i Dışişleri Bakanlığına çağırdı.
- Cezayir Sivil Savunma Başkanlığı, 34 kişinin ölümüne yol açan ülkenin kuzeyindeki şehirlerde çıkan orman yangınlarının tamamının söndürüldüğünü duyurdu.
- Tunus'un çeşitli vilayetlerinde iki günde 16 yangın çıktığı belirtildi.

27 Temmuz 2023

- Sayısız darbe girişimi yaşanan Afrika ülkesi Nijer'de ordu yönetime el koydu. Bir grup asker Cumhurbaşkanı Mohamed Bazoum'un görevden alındığını savunan bildiri okudu.
- Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonu ile Umman Yatırım Kurumu, Umman'a 5 milyar dolarlık yatırım yapılmasının önünü açan bir mutabakat zaptı imzaladı.
- BAE Devlet Başkanı Şeyh Muhammed bin Zayid el-Nahyan'ın kardeşi ve Abu Dabi Devlet Başkanı Temsilcisi Şeyh Said bin Zayid el-Nahyan hayatını kaybetti.

28 Temmuz 2023

- Nijer'de Devlet Başkanlığı Muhafız Alayı'nın yönetime el koymasının ardından darbe destekçileri iktidar partisinin genel merkezine saldırdı ve çok sayıda aracı ateşe verdi.
- Rusya Devlet Başkanı Putin, Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmekte kararlı olduklarını belirterek, "Rusya, Afrika ülkelerinin borç yükünün hafifletilmesi çalışmalarına katılıyor. Afrika ülkelerinin silinen borcu şimdiye kadar 23 milyar dolara ulaştı. Son taleplere göre bu amaçlar için 90 milyon dolar daha tahsis edeceğiz" dedi.
- Ukrayna Başbakanı Denis Şmıgal, Katar'ın, insani yardım çalışmalarını kapsamında Ukrayna'ya 100 milyon dolar tahsis edeceğini bildirdi.

- İsrail'de siyasi ve toplumsal muhalefetin tepkilerine neden olan yargı reformu sonrasında yapılan ankette, ülkedeki vatandaşların çoğunun iç savaş korkusu yaşadığı sonucu ortaya çıktı.

30 Temmuz 2023

- Filistinli grupların, Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın çağrısıyla genel sekreterler düzeyinde gerçekleştireceği toplantı Mısır'ın EL-Alameyn kentinde başladı.
- Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (OAC) halk, anayasa değişikliğine ilişkin referandum için sandık başına gitti.

- Lübnan'daki en büyük Filistin mülteci kampında iki grup arasında çıkan çatışma sonucu 5 kişi öldü, 1 Lübnan askeri yaralandı.
- Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Nijer'de 26 Temmuz'da yönetime el koyan askerî cuntaya, Cumhurbaşkanı Muhammed Bazoum'u serbest bırakması ve Bazoum'un görevine tekrar başlaması için 1 hafta süre verdi.

31 Temmuz 2023

- İç savaşın nisan ayının ortasından bu yana sürdüğü Sudan'da, hava sahasının kapatılması kararı, 2 hafta daha uzatıldı.
- Lübnan'ın en büyük Filistinli mülteci kampında dün akşam durulan çatışmalar sabah yeniden başladı.
- Tunus'ta yaklaşık 1.500 firında 1 Ağustos'tan itibaren ekmek üretiminin durdurulması kararı alındığı bildirildi.

SURİYE JEOPOLİTİĞİ VE SURİYELİLERİN GELECEĞİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Soğuk Savaş sürecinde Suriye ile daha geniş iş birliği ve dayanışma imkânı olmasına rağmen Türkiye'nin genel Batıcı ve İsrail yanlısı Ortadoğu tavrı ve Suriye'nin Doğu Bloku ile yakınlaşması dolayısıyla iki ülke zıt kamplarda yer almışlardır.

”

Levant bölgesi eski deyişle Bilad-i Şam bir bütün olarak bugünkü Suriye, Lübnan, Batı Ürdün ve Filistin'i kapsar ve uluslararası jeopo-

litikte önemli bir yere sahiptir. Günümüz Suriyesi ise eskiden beri Bereketli Hilal'in bir parçası olarak bölge medeniyetlerin beşiği olmuştur. Hem deniz ticareti açısından, Asya'dan Akdeniz'e geçiş noktasıdır hem de Anadolu ile Arap Yarımadası arasında bağlantı hattıdır ve Mısır üzerinden Afrika'ya bağlantı sağlamaktadır. Bugünkü Suriye, Sümerler, Akadlar, Asurlular, Mısırlılar, Hititler, Babilliler, Persler, Yunanlar, İskender ve Roma'dan sonra ise İslam ve Türk devletleri (Selçuklular, Memlükler ve Osmanlı) tarafından kont-

rol edilmiştir. Bu arada Haçlı seferlerinin hedefinde olduğunu ve Batı ilgisinin bu bölgede hiç kaybolmadığını da görmekteyiz. Dolayısıyla Arap siyasetinin merkezindeki Suriye, küresel ve bölgesel aktörlerin de odak noktasını oluşturmuştur.

SURİYE TARİHİNDEKİ KIRILMALAR

Daha öncesinde Türk devleti Memlükler'de olduğu gibi, Osmanlı Devleti için de Suriye bölgesi oldukça önemli olmuştur. 19. yüzyıl başında Osmanlı için "Asrın Projesi"

sayılacak Berlin-Bağdat ve Hicaz Demiryolları Halep'te kesişmekteydi. Halep'teki Türk nüfus ağırlığı, ticaret geleneği ve zenginliği de bu konumuna dayanmaktadır. Suriye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede Osmanlı'nın en son terk ettiği topraklardan biri olmuştur. Savaş esnasında Şerif Hüseyin Şam'ı alsa da İngiltere'yle anlaşan Fransa burayı onun elinden almıştır. Hatta Fransa oradan Güneydoğu Anadolu'yu dahi işgal etmeye kalkmıştır. Fransa işgali esnasında ülkeyi Lübnan, Halep, Alevi ve Cebel-i Drüz Devletleri şek-

linde parçalamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde Hatay ve Halep gibi bazı bölgelerin Türkiye ile birleştirilmesi konusunda çaba harcanmıştır.

Fransız sömürgeci altındayken Edip el-Çiçekli ve Şükri el-Kuvvetli gibi Türk kökenli liderler, Suriye halkının (Arap, Kürt, Türkmen, Çerkez, vs.) millî mücadelesine öncülük etmişlerdir. Yeni Türkiye halkı ve yönetimi de Suriye'deki millî mücadeleyle dayanışma içerisinde olmuştur. Hatay'ın geri alınması bu dayanışmanın bir sonucu olmuştur. Suriye devleti II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanınca yapay devlet olarak yeni kimliği konusunda tam bir netlik kazanmamıştır. Hem Irak Kralı Faysal hem de Mısır, Suriye ile birlik oluşturma fikirlerini hayata geçirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sürecinde Suriye ile daha geniş iş birliği ve dayanışma imkânı olmasına rağmen Türkiye'nin genel

Batıcı ve İsrail yanlısı Ortadoğu tavrı ve Suriye'nin Doğu Bloku ile yakınlaşması dolayısıyla iki ülke zıt kamplarda yer almışlardır. Bu süreçte Arapları bağımsızlaştırıp birleştirmek isteyen Mısır ile uzun süreli olmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-61) kurulmuştur. Bu birlik bir dizi askerî darbeden sonra 1970 yılı ile Hafız Esad'ın kontrolündeki rejime evrilmiştir.

“Suriye, bölge güvenliği ve istikrarı açısından önemli olduğu gibi, birçok konuda Ortadoğu gelişmelerinde katalizör görevi görmektedir. 1970'de Hafız Esad'ın askerî darbeyle başa gelişinden beri Suriye rejimi jeopolitik öneminin farkında olarak hareket etmiş ve bunu kendi avantajına kullanmaya çalışmıştır.”

SURİYE'NİN COĞRAFI-SOSYOLOJİK HATLARI

Coğrafi açıdan, Suriye'nin batısındaki yüksek dağlar içeriye yağmurların geçmesine engel olduğu için ülkenin doğusu çöllüktür. Türkiye'den doğan Fırat Nehri'nin suladığı yerler çölün susuzluk etkisini kırmaktadır. Suriye'nin kuzeyi ise verimli topraklara sahiptir, zeytin ve fıstık hasadı ağırlıklı olmakla birlikte, su olan yerlerden yılda iki kere ürün alınabilmektedir. Halep'in ticari ağırlığı, bir taraftan Bereketli Hilal'in ağzında bulunması ve diğer taraftan kuzeyden Anadolu Platosu ile batıdan Akdeniz arasındaki doğal ticaret koridoru oluşuyla bağlantılıdır. Bugün de hem Arap Yarımadası'nın hem de Afrika'nın Anadolu ile kara bağlantısı Suriye üzerinden olmaktadır. Hem İsrail-Mısır hem de Körfez doğal gaz hatlarının Suriye'den geçmesi tartışılmaktadır. Suriye nüfusunun sosyolojik farklılıkları

da dikkate değer boyuttadır. İç savaşta önce ülkedeki Sünni nüfusun yüzde 75 civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Müslüman halklar etnik olarak Arap, Kürt, Türkmen, Çerkez ve hatta Çingenelemlerden oluşurken, dinî gruplar olarak Sünni, Nusayri, Dürzi, Hristiyan gruplar da hatırı sayılır orandadır. Sömürge döneminde Hristiyan ve Nusayri (Alevi) gruplar desteklenmiştir. Suriye'nin Kürtleri de Türkiye'deki gibi Kurmanci lehçesi konuşmaktadır ve Anadolu ile bağlantıları vardır. Ama Baas Partisi içinde kümelenen ve nüfusun yüzde 12'sini oluşturan Nusayri topluluk, ülke yönetimini 1973'ten beri net şekilde elinde tutmaktadır.

Suriye'nin güvenliği Anadolu ile de yakından ilgilidir ve Makedonya Kralı İskender, Roma ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok büyük devlet iki bölgeyi birden kontrol etmiştir. Arap dünyasının güvenliği Suriye'de başlar çünkü Lübnan ile birleşik şekilde Doğu Akdeniz kıyısındaki dağlardan sonra Mısır'a doğru doğal bir koruma yoktur. Bu yüzden İsrail 1967'de Golan Tepeleri'ni işgal etmiş ve bugüne kadar elinde tutmaktadır. Suriye, Körfez ülkeleri gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olmamasına rağmen Fırat boyunca verimli tarım arazilerine sahiptir ve kuzeydoğusunda sınırlı da olsa petrol çıkarmaktadır. Suriye, bölge güvenliği ve istikrarı açısından önemli olduğu gibi, birçok konuda Ortadoğu gelişmelerinde katalizör görevi görmektedir. 1970'de Hafız Esad'ın askerî darbeyle başa gelişinden beri Suriye rejimi jeopolitik öneminin farkında olarak hareket etmiş ve bunu kendi avantajına kul-

lanmaya çalışmıştır. Lübnan işgalinde (1976), İsrail'le savaşında ve bölgesel pazarlıklarda Filistin kartını sıkça ve etkili şekilde kullanmıştır. Mezhepsel yakınlık dolayısıyla Baas yönetimi, İran ile özel bir ilişki kurmuştur ve diğer Arap ülkeleriyle ayrılmıştır. Baas rejiminin 1982'de Hama'da İslamcılara uyguladığı katliam esnasında bile İran İslam Devleti Suriye'nin yanında durmuştur. Esad yönetimi ise en yalnız dönemlerinde bile İran ile bağlarını koparmamıştır. 2000'lerin sonunda İran'la ittifakı bırakması karşılığında Körfez ülkelerinin 50 milyar dolarlık yardım teklifini dahi geri çevirmiştir.

“

Daha sonra başa gelen Arap milliyetçisi Baas yönetimi, Sünnileri bastırıldığı gibi Türkmen ve Kürtleri de baskılamıştır. Buna rağmen aynı yönetim, terör örgütü PKK ve Abdullah Öcalan'ın faaliyetlerine destek olmuştur.

”

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜM NOKTALARI VE SURİYELİLER

Yeni Suriye devletiyle Türkiye ilişkileri genelde dostane olmamıştır. 1950'lerin sonunda Hatay anlaşmazlığı yüzünden iki ülke savaş durumuna gelmiştir. Yönetim ülkedeki Kürtleri Türkiye'nin uzantısı gördüğü için Suriye'nin kuzeyindeki Kürt köyleri boşaltıp Arap şeridi oluşturmak istemiştir. Daha sonra başa gelen Arap milliyetçisi Baas yönetimi, Sünnileri bastırıldığı gibi Türkmen ve Kürtleri de baskılamıştır. Buna rağmen aynı yönetim, terör örgütü PKK ve Abdullah Öcalan'ın faaliyetlerine destek olmuştur. Baas'ın PKK'ya desteğine karşı Türkiye'nin sabrı tükenince, iki ülke tekrar savaş durumuna gelmişse de Suriye, terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiş ve iki ülke Adana Mutabakatı ile 1998'de ilişkileri olumlu düzeye çekmiştir. 11 Eylül'den sonra George W. Bush Suriye'yi işgal etmeye niyetlen-

mişse de hem Türkiye'nin itirazları hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'taki başarısızlığı bunu engellemiştir. Suriye'nin Golan Tepeleri'ni işgal eden İsrail de – sert söylemlerine rağmen – kendisine saldırmayan Esad rejiminin devamını tercih etmiştir. Arap Baharı ile Suriye halkı isyan etmişse de demokrasi karşıtı küresel ve bölgesel iş birliğinin kurbanı olmuştur. Suriye halkı rejime karşı her başarı kazandığında Hizbullah, İran gibi aktörler tarafından gelen desteklerle ve son ayaklanmalarda görüldüğü üzere Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) terör bahanesiyle rejim ayakta kalmıştır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askerî varlığının da rejimin devamı açısından önemi bilinmektedir.

ABD ve Avrupa ise Libya'da yaptığı gibi Beşar Esad rejimini düşürme konusunda istekli olmamış ve oyalama taktiği uygulamıştır. Terör örgütü İŞİD ile mücadeleyi bahane ederek Suriye'nin kuzeyinde PKK merkezli terör devleti kurmaya kalkmıştır. PKK bugün Suriye'de Fırat'ın doğusundaki varlığıyla petrol kaynaklarını ve verimli toprakları kontrol etmektedir. Bu sayede ABD hem Türkiye'yi güney-

den kuşatmayı hem de Suriye, Türkiye ve Irak'ın kesiştiği bölgeyi kontrol etmeyi hedeflemiştir. 2017'de Kuzey Irak'taki Mesud Barzani destekli bağımsızlık referandumu da düşünüldüğünde Türkiye ile Arap dünyası arasında bir Kürt şeridi oluşturmayı ABD gibi küresel aktörler desteklemiştir. Bu politikalara Türkiye gibi bölgesel aktörler sert şekilde karşı çıktığı için hayata geçirilememiştir. Güncel durumda ülkenin çoğuna hâkim olamayan Esad rejimi, ne pahasına olursa olsun koltuğunu korumak istemektedir. Bu rejime destek olan İran'ın, savaş hâlinin devamını istediği çünkü savaş bitmesi durumunda ülkenin yeniden inşasına katkı verme gücünün ve kaynağının olmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan çatışma ortamında İran'ın Suriye'de şiliği yaymaya devam ettiği söylenebilir. Rusya'ya gelince, Moskova sıcak denizdeki varlığını Tartus'taki askerî üssüyle sürdürmek istemektedir. Kritik Ortadoğu bölgesinde sağlam bir zemini olsun isterken, Ukrayna savaşının diplomatik cephesinde Suriye, Rusya'yı Birleşmiş Milletlerde (BM) tam destekleyen nadir ülkelerden birisi olmuştur.

“
Çoğu Arap ülkesiyse Suriye'ye İran yanlısı olduğu için tepkili olmalarına rağmen demokrasi taleplerine karşı Esad rejimini tercih etmektedir. Demokratik süreç başarısız olduktan sonra, Esad rejimiyle yeniden normalleşme bu çerçevede okunabilir.
”

ABD ise İŞİD ile mücadele bahanesiyle Fırat'ın doğusundaki önemli askerî varlığını sürdürmektedir ve bu ülkede gizli üsler kurmaktadır. ABD'nin Kuzey Irak ve Suriye'deki etkinliği, üç ülkenin kesiştiği bölgeyi kontrol etmesi ve burada bir vekil devlet kurmaya çalışması Türkiye'yi ciddi şekilde rahatsız etmektedir ve Türkiye bu projeye direnmekte ve karşı hamlelerle boşa çıkarmaya çalışmaktadır. Avrupa ise Lübnan ve Suriye'deki Hristiyanlara destek olurken, buradan kendisine terör tehdidi ve kontrolsüz göçmen gelmesini önlemek istemektedir. Normal şartlarda Avrupa'daki önemli iş çevreleri Suriye'den gelecek iş gücüne itiraz etmezken önde gelen siyasiler, göçmen tehdidini kullanan aşırı sağın Avrupa'da büyümesinden de endişe duymaktadır. İsrail, Suriye'de İran'ın ve vekillerinin kendi sınırına çok yaklaşmasını ve gelecekte bir tehdit oluşturmasını önlemeye çalışarak Suriye'ye nokta operasyonlar yapmaktadır. Ancak İsrail, Suriye ve diğer ülkelerde İslamcı partilerin seçim yoluyla başa gelmesinden rahatsız olarak Esad gibi diktatör rejimleri dolaylı olarak desteklemektedir.

Çoğu Arap ülkesiyse Suriye'ye İran yanlısı olduğu için tepkili olmalarına rağmen demokrasi taleplerine karşı Esad rejimini tercih etmektedir. Demokratik süreç başarısız olduktan sonra, Esad rejimiyle yeniden normalleşme bu çerçevede okunabilir. Daha önceki itirazları Esad'ın diktatörlüğüne değil, İran yanlısı olmasındaydı. Lübnan, Umman, Irak, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Arap ülkeleri zaten İran karşıtı olmadıkları gibi, son dönemde Esad rejimine yönelik itirazları azaldı ve Suriye yönetimi Arap Birliği üyeliğine geri kabul edildi. İran-Suudi Arabistan normalleşmesinden sonra Esad'a karşı normalleşme sürecinin daha fazla yoğunlaşabileceği söylenebilir. Türkiye de Suriye'yle olan 900 kilometrelik uzun sınırını terör saldırılarından ve kitlesel göçlerden korumayı hedeflemektedir ve burada ABD destekli PKK/PYD terör devleti tarafından ve İran destekli milislerce kuşatılmaya karşı çıkmaktadır. Türkiye ayrıca ülkeden Sünnilerin boşaltılıp demografik mühendisliğin sona ermesi için siyasi çözüm bulunarak, ülkeye istikrarın gelmesini ve mültecilerin güvenli şekilde topraklarına geri dönmesini amaçlamaktadır. İç savaştan kaçan Suriyeli mülteciler Ürdün ve Lübnan gibi Türkiye'ye yoğun şekilde yönelmiştir. 3 milyondan fazla Suriyeli mülteci grupların çoğu Sünnilerden oluşmaktadır ve önemli kısmı da Avrupa ve Batı ülkelerine göç etmiştir.

Hem Suriye halkının demokratik taleplerine destek olması hem de Esad, İran ve Rusya'nın saldırılarında kaçan masum insanlara kapı açması, Türkiye'ye yönelik Suriyeliler ve Arap halkları arasında

ciddi sempati oluşturmuştur. Suriyelilerden oluşan Özgür (Milli) Suriye Ordusu da Türkiye'nin yanında PKK ve IŞİD terör örgütlerine karşı ön saflarda savaşmıştır. Diğer taraftan Türkiye bir yandan güvenli ve gönüllü dönüş için Suriye'nin kuzeyinde altyapı ve ekonomik şartları hazırlamaya uğraşırken, PKK ve IŞİD bu çabaları terör eylemleri sabote etmeye çalışmaktadır. Suriyeliler 10 yıl içerisinde Türkçe öğrenerek ve farklı yetenekler kazanarak kalifiye insanlar hâline gelmiş ve böylece ekonomik hayatta katkı sağlayıcı duruma evrilmişlerdir.

Sonuç olarak Suriyeliler piyasada zor sektörlerde de olsa çalışarak tutunmaya başlamış ve devlete muhtaç olmayacak şekilde entegrasyon sürecine oldukça gönüllü olmuştur. Ayrıca, Türkiye'deki Suriyeliler, Arap dünyası ile ticaretle ve turizm sektörünün işleyişinde ciddi rol almaktadır. Dünyaya yayılan Suriye ve Arap diasporası, dışarıda Türkiye'yi canla başla destekleyen bir lobi hâline gelmiştir. Bunun faydası Türkiye ve Suriye'yi vuran son depreme uluslararası ilginin çekilmesi ve özellikle Arap ülkelerinde büyük miktarlarda yar-

dım toplanmasında görülmüştür. Seçimler ve sonrasında Türkiye'de Suriyeliler üzerinden yabancı ve Arap düşmanlığına dönüşen bir dalga görülmektedir. Seçimden sonra sıradan hayatına devam eden Suriyelilerin, Suriye'nin kuzeyine gönderilmesi, ailelerin parçalanmasına ve mağduriyetlere yol açma riskleri taşımaktadır. Irkçılık ile mücadele etmek yerine süreç içerisinde oluşan olumsuzlukların Suriyelilerin üzerine yüklenme ihtimali, Türkiye'nin son seçimlerde Arap ve İslam dünyasında elde ettiği itibarı önemli oranda zedeleyebilir. Ortadoğu'da Türkiye'nin etkinliğini istemeyen bazı aktörlerin, bu gelişmeleri Türkiye aleyhine kullanmaya devam ettiği söylenebilir. Suriye iç savaşının başladığı süreçten itibaren ciddi fedakârlıklar yapılarak elde edilen ciddi kazanımların ve Suriyelilerin de katkı sunduğu Ortadoğu'da artan ekonomik ve diplomatik etkinliğimizin, son tartışmalar üzerinden yitirilmesi hafife alınmamalıdır. Suriye'nin kaybedilme riski Türkiye'nin Arap dünyasındaki etkisi ve imajının da olumsuz etkilenmesine yol açabilir. ■

AFRİKA'DA ASKERÎ DARBELER VE TERÖRLE MÜCADELE

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

“

Sahel bölgesi son üç yıl içerisinde Mali (2020 ve 2021), Gine (2021), Burkina Faso (2022) ve son olarak geçtiğimiz ay içinde Nijer'de olmak üzere askerî aktörlerin siyasete müdahale ettikleri darbe süreçlerine sahne olmuştur. Bu durum karşısında bölgedeki güvenlik zafiyetlerinin artacağı ve terörle mücadele faaliyetlerinin aksayabileceği öne sürülmektedir.

”

Nijer'de yaşanan ve askerî aktörlerin siyasete müdahil olduğu son gelişmeler Afrika'nın özellikle Sahel bölgesi olarak isimlendirilen kesiminde yeni bir istikrarsızlık ortamının doğabileceğini ortaya koymaktadır. Bu istikrarsızlık süreci askerî müdahalelere sahne olan bazı bölge ülkelerinde terör örgütlerinin kendilerine alan bulma ve ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanma girişimleriyle birlikte çok daha hızlı bir hâl alabilecektir. Nitekim Sahel bölgesi son üç yıl içerisinde Mali (2020 ve 2021), Gine (2021), Burkina Faso (2022) ve son olarak geçtiğimiz ay içinde Nijer'de olmak üzere askerî aktörlerin siyasete müdahale ettikleri

darbe süreçlerine sahne olmuştur. Bu durum karşısında bölgedeki güvenlik zafiyetlerinin artacağı ve terörle mücadele faaliyetlerinin aksayabileceği öne sürülmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle darbeler ve terörle mücadele arasındaki ilişkiyi çözümlmek, Afrika'da “başarısız” ya da “kırıl-gan” devlet oluşumuna giden sürecin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

SAHEL'DE ASKERİ DARBELERİN TERÖRLER MÜCADELEYE ETKİSİ

Genel perspektiften Afrika'daki darbelerin çıkış noktası, ilgili ülkelerdeki demokratik yollarla seçilmiş sivil yönetimlerin radikal terör gruplarıyla mücadelede etkin olmadığı argümanıdır. Bunun arka planında ise terör eylemlerine direkt maruz kalan yerel halkın ordulara atfettiği "kurtarıcı" pozisyonunun olduğu söylenebilir. Buna paralel olarak Nijer örneğinde ol-

duğu gibi askerî figürler, sivil yönetimi aradan çıkararak ve terör operasyonlarında tam yetki ve sorumluluk alarak terörle mücadelelenin daha etkin yürütüleceği iddiasını merkeze almaktadır. Öte yandan Sahel ülkelerinde askerî varlığı bulunan Fransa ve Batılı ülkelerin tüm imkânlarla rağmen radikal grupların genişlemesine engel olamayışı ise yine Nijer ve Burkina Faso örneklerinde olduğu gibi özelinde Fransa ve genelinde ise Batı ile güçlü ilişkilere sahip sivil liderlere karşı hem ka-

muoyu/toplum hem de ordu nezdinde memnuniyetsizliğe ve askerî darbelerin meşru bir zemine oturduğu algısına yol açmaktadır.

Nitekim Afrika'da darbeler, üç temel başlıktan ötürü terörle mücadeleyi zayıflatmakta ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlere (DDSA) genişleme durumu tanımaktadır. Bunlardan ilki, darbenin gerçekleştiği ülkeye yönelik devam eden Afrika Birliği, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların finansal, askerî ve lojistik desteklerinin kesilmesi ve bu doğrultuda operasyonların finanse edilmesi

noktasında yaşanan zorluklardır. Batılı ülke ve kurumlar tarafından anti-demokratik bulunan ya da özellikle ABD ve Fransa gibi aktörlerden dış politika bağlamında farklılaşan askerî darbe yönetimleri, bu yardımlara ulaşmada zorluk çekmekte ve dolayısıyla personel, ekipman ve istihbari gözetimin tedariki noktasında yetersiz kalabilmektedir. Bu durum kimi zaman Batı çizgisinden uzaklaştığı değerlendirilen yönetimlere karşı bir cezalandırma biçimi şeklinde dahi tezahür edebilmektedir. Terör riski gözetilmeden izlenen bu politika sonucunda ise söz konusu ülkede terör örgütleri ve devlet dışı silahlı aktörler etkinliklerini artırmakta ve sivil can kayıpları ya da insani krizler yaşanabilmektedir.

“

Yakın geçmişteki Mali ve Burkina Faso örnekleri, askerî darbelerin ardından şiddet ve terör eylemlerinin artış eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki darbelerin ardından olası karşı darbeler ve iç tehditlere karşı merkeze odaklanan yeni askerî yönetimler, güçlerini konsolide etmeye çalışmaktadır. Ancak geniş kırsal alanlarda ortaya çıkan otorite boşluğu, terör örgütleri başta olmak üzere farklı ajandaya sahip devlet dışı silahlı aktörlere alan açmaktadır.

”

İkinci önemli başlık, darbenin gerçekleştiği ülkelerde önceki rejime göre farklılık gösteren ideolojik eğilim ve yönelimlerdir. Bu anlamda Sahel bölgesindeki darbe-

lerin fikri zemininde Fransız karışıklığı ve Pan-Afrikanizm ideolojisi bulunmaktadır. Yereldeki kitleleri arkasına almak ve darbeye meşru bir kimlik kazandırmak amacıyla izlenen bu yönelimler, Fransa ya da Batılı aktörlerden boşalan askerî destek ihtiyacının kıtadaki askerî angajmanlarını artıran Wagner Özel Askerî Şirketi ile karşılanmasına neden olmaktadır. Burkina Faso ve Nijer'deki darbelerin ardından ordu yanlısı gösterilerde açılan Rus bayrakları, ilgili ülkelerdeki artan Rusya ve Wagner nüfuzuna dikkat çekmektedir. Ancak Libya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (OAC) olduğu gibi Wagner benzeri paramiliter oluşumlar, askerî darbe sonrası oluşan gergin atmosferi tırmandırarak sürdürülebilir kaos ortamını ve iç savaş dinamiklerini tetiklemektedir. Bu noktada doğası itibarıyla ekonomik kazanımlarını önceleyen Wagner'in keyfi, hukuk dışı ve baskıcı uygulamaları, yerel halk nezdinde otoriteyle ilişkilendirilerek memnuniyetsizliğe yol açmaktadır. Bu durum, radikalleşmeye ve terör örgütlerinin militan devşirmesine olanak sağlayan bir olgu şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca benzer senaryonun direkt olarak millî ordular için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda askerî müdahale sonucu yönetimi ele geçiren ve halk üzerinde önemli oranda meşruiyet kazanan ordunun gücünün zirvesindeyken kontrolsüz güce, “devlet terörüne” başvurusu geçmiş örneklerde sıkça rastlanılan bir durumdur. Devletin korumakla yükümlü olduğu bireylere karşı şiddet eylemleri aracılığıyla korku ortamı oluşturması, bu eylemleri paramiliter gruplar,

özel güvenlik şirketleri ya da devlet destekli milisler tarafından gerçekleştirilmesi ve sosyal yapı üzerinde baskıcı bir düzen kurmayı amaçlaması, darbe sonrası “devlet terörüyle” özdeşleşen uygulamalardır. Hiç şüphesiz bu uygulamalar İslam Devleti Sahra Kolu (ISGS-Islamic State in Greater Sahara) ve Cemaat Nusra el-İslam ve Müslim (JNIM-Jama'at Nusrat al-Islam wal-Muslimin) gibi yerel ayrışmalara ve kırılmalara kayıtsız kalmayan terör örgütleri için oldukça kritik bir propaganda aracı hâline dönüşmektedir.

Afrika'da askerî darbelerin terörle mücadele anlamında olumsuz sonuçlar doğurmasının son nedeni olarak ise darbe sonrası askerî yönetim tarafından izlenen hayatta kalma stratejileri gösterilebilir. Bu anlamda yakın geçmişteki Mali ve

Burkina Faso örnekleri, askerî darbelerin ardından şiddet ve terör eylemlerinin artış eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki darbelerin ardından olası karşı darbeler ve iç tehditlere karşı merkeze odaklanan yeni askerî yönetimler, güçlerini konsolide etmeye çalışmaktadır. Ancak geniş kırsal alanlarda ortaya çıkan otorite boşluğu, terör örgütleri başta olmak üzere farklı ajandaya sahip devlet dışı silahlı aktörlere alan açmaktadır. Darbeden kaynaklı olarak temel hizmetlerin (altyapı, gıda, güvenlik vd.) aksaması, IŞİD bağlantılı ISGS ve el-Kaide bağlantılı JNIM terör örgütleri için propaganda aracına dönüşmektedir. Örneğin 2012 Mali darbesinin ardından radikal terör grupları, parçalanmış orduyu ve oluşan siyasi kriz atmosferini bir fırsat penceresi olarak görüp kısa süre içinde Mali

topraklarının 2/3'ünü kontrol eder hâle gelmiştir. Benzer olarak Burkina Faso'daki darbenin ardından potansiyel tehdit olarak görülen istihbarat teşkilatı lağvedilmiş, bu durum bölgede faaliyet gösteren terör gruplarına önemli ölçüde operasyonel esneklik kazandırmıştır. Bu bağlamda The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED) verilerine göre 2021 yılında Sahel'deki aşırılıkçı şiddet ve terör eylemlerinin sayısı 257'ye bu rakam 2022 yılında 333'e yükselmiştir. Saldırıların çoğunluğu, sivil kayıplarla sonuçlanmıştır. Marka değerlerini artırmayı ve küresel anlamda "pazar payı" elde etmeyi amaçlayan terör örgütleri, güç boşluğundan faydalanarak şiddetin ölçeğini ve kapsamını artırmaktadır. Dolayısıyla bu dönem içinde terör örgütlerinin daha fazla ses getiren ve niceliksel

sonuçlara odaklanan stratejileri için siviller öncelikli hedef olarak belirlenmektedir.

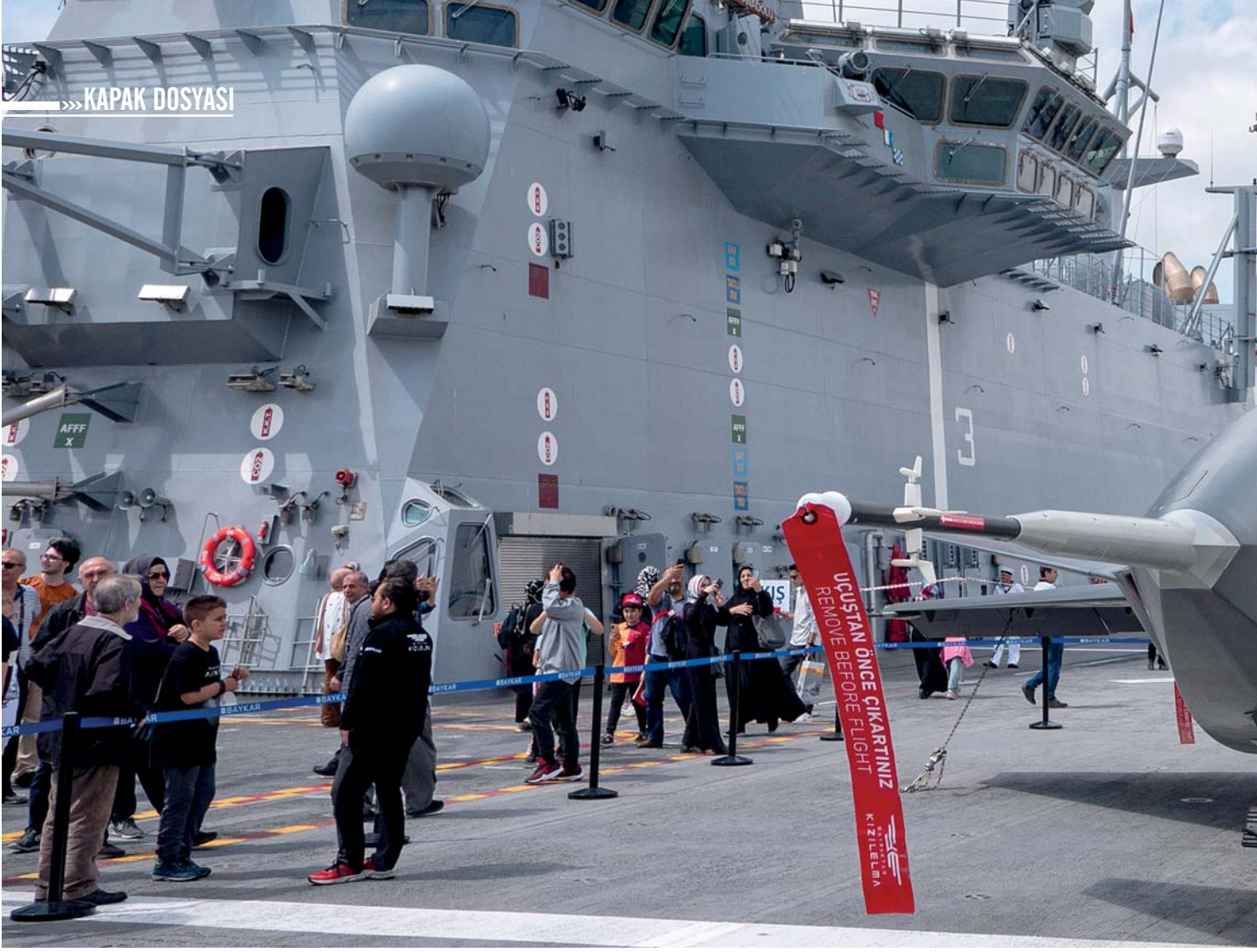
“

1960 yılından günümüze geçen sürede Çad, Burkina Faso, Mali, Moritanya ve Nijer gibi ülkelerden oluşan Sahel bölgesinde toplam 26 darbe yapılmış ancak ilgili ülkelerdeki terör ve şiddet eylemleri özellikle son 10 yıl içinde kademeli bir biçimde artmıştır. Geline nokta ortaya çıkan tablo, Sahel bölgesinin bir domino etkisi içinde terör grupları için "faaliyet alanına" dönüşmesi riskini içinde barındırmaktadır.

”

Sonuç olarak Sahel bölgesindeki darbeler, çıkışı itibarıyla istikrarsızlığı önlemek ve terörle etkin mücadeleyi sürdürmek amacıyla hayata geçse de süreç içinde ters etki yaratmakta ve terör örgütleri başta olmak üzere yerel devlet dışı silahlı aktörlere yayılma fırsatı tanımaktadır. Bu durum, Afrika'daki sayısız darbe girişimi ve darbenin arka planındaki dinamikleri göstermektedir. 1960 yılından günümüze geçen sürede Çad, Burkina Faso, Mali, Moritanya ve Nijer gibi ülkelerden oluşan Sahel bölgesinde toplam 26 darbe yapılmış ancak ilgili ülkelerdeki terör ve şiddet eylemleri özellikle son 10 yıl içinde kademeli bir biçimde artmıştır. Geline nokta ortaya çıkan tablo, Sahel bölgesinin bir domino etkisi içinde terör grupları için "faaliyet alanına" dönüşmesi riskini içinde barındırmaktadır. ■

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNİN MEVCUT DURUMU VE BAZI TESPİTLER

ARDA MEVLÜTOĞLU

Savunma Politikaları Araştırmacısı

“

Sektörün 2000'lerin başlarından bu yana kaydettiği gelişme, hiç kuşkusuz büyük bir başarı hikâyesi. Öte yandan sektörün sürdürülebilir bir büyümeye sahip olması, yalnızca ulusal savunma değil aynı zamanda etkin bir dış politika aracı hâline gelmesi ve komşu sektörlerle nüfuz ederek ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişiminde lokomotif rol oynaması için alınması gereken tedbirler, yapılması gereken iyileştirmeler bulunuyor.

”

25

- 28 Temmuz tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen 16. Uluslararası Savunma Sanayisi Fuarı IDEF 2023, Türk savunma sanayisinin gelmiş olduğu noktanın, yetkinlik ve kabiliyetlerinin geniş bir yelpazede dünyaya tanıtılmasına vesile oldu. Fuarı 189 heyeti temsilen 741 heyet üyesiyle yüzde 15'i yabancı olmak üzere 100 binden fazla ziyaretçi katıldı; 689'u yerli, 772'si yabancı olmak üzere 1.461 firma yer aldı. Bu bakımdan fuar, Türk savunma ve havacılık sektörünün uluslararası etki alanının ne kadar genişlediğinin de bir göstergesi oldu. Türkiye'nin savunma ve havacılık alanında kattığı mesafeler, son yıllarda yal-

nızca askerî değil, aynı zamanda teknolojik ve siyasi düzlemlerde de etki yaratmakta. Bu olguya en güncel örnek olarak insansız hava aracı (İHA) kullanım ve ihracatında el edilen başarı gösterilebilir. Öte yandan kara ve deniz araçları, güdümlü mühimmat ile elektronik

harp sistemi alanlarında çok geniş bir yelpazede özgün ürünlerin ortaya çıktığı, bunların ihracat pazarında kullanıcıların ihtiyaçlarına göre uyarıldığı ve küresel pazarda önde gelen aktörlerle rekabete girildiği görülüyor.

Sektörün 2000'lerin başlarından bu yana kaydettiği gelişme, hiç kuşkusuz büyük bir başarı hikâyesi. Öte yandan sektörün sürdürülebilir bir büyümeye sahip olması, yalnızca ulusal savunma değil aynı zamanda etkin bir dış politika aracı hâline gelmesi ve komşu sektörlerle nüfuz ederek ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişiminde lokomotif rol oynaması için alınması gereken tedbirler, yapılması gereken iyileştirmeler bulunuyor.

“

Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) ve güvenlik güçlerinin ihtiyaçlarına yönelik geliştirme ve üretim yaparak sağlanamaz. Uluslararası pazarda, rekabet gücü yüksek bir pozisyonla ihracatın artması şarttır.

”

SAVUNMA SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

Türkiye, 1970'li yılların ortalarından bu yana ulusal savunma sanayisini kurmak için büyük özverilerle yatırımlar yapmakta. Bu süreçte, özellikle son 20 yılda büyük

bir sıçrama kaydedildi, artan bir ivmeyle pek çok proje hayata geçirildi. Başlangıçta yabancı tasarımların yurt içinde montajıyla sınırlı olan yerli savunma sanayisi altyapısı, yatırım ve projelerle gelişerek özgün tasarım ve karmaşık platform projelerini üretebilecek yetkinliğe ulaştı. Bugün gelinen noktada Türk savunma sanayisi, insansız hava araçları, muharip gemiler, taarruz helikopterleri, komuta kontrol sistemleri gibi ileri teknoloji içeren ve “sistemler sistemi” olarak nitelendirilebilecek ürünleri üretilip teslim eder hâle gelmiş durumda.

Bu gelişmenin doğrudan sonucu, sektörün toplam cirosunun ve istihdam edilen personelin hızlı artışı oldu. Bir başka yansıma da gerçekleştirilen ihracatta gerçekleşti. İhracat, yalnızca ülke ekonomisine katma değer sağlaması bakımından değil, savunma ve havacılık sektörünün gelişmesinin sürmesi için de büyük önem taşıyor.

Savunma ve havacılık sektörünün, kritik önem taşıyan teknolojiler ve bileşenler başta olmak üzere yerli ve özgün çözümler üretebilecek yetkinliğe erişmesi için yatay ve dikey yönlerde büyümeye de-

vam etmesi gerekiyor. Başka bir ifadeyle sektörün hem karmaşık platformları hem de bu platformları meydana getiren alt sistem, bileşen ve teknolojileri yurt içi imkânlarla üretebilecek, küçük ve orta ölçekli işletmelerle büyük ölçekli ana yüklenici firmaların hem sayılarının hem de kabiliyetlerinin artması ve çeşitlenmesi ihtiyacı mevcut. Savunma sanayisinde tam bağımsızlığı hedefleyen Türkiye gibi bir ülkede sektörün yatay ve dikey genişlemesini sürdürülebilir kılmak ise yalnızca iç kullanıcılara, yani Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) ve güvenlik güçlerinin ihtiyaçlarına yönelik geliştirme ve üretim yaparak sağlanamaz. Uluslararası pazarda, re-

kabet gücü yüksek bir pozisyonla ihracatın artması şarttır.

“

TSK ve diğer kurumların ihtiyaçlarına yönelik tedarik faaliyetleriyle birlikte SSB'nin ana görevi, millî sanayiye, savunma sektörü ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etme, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirme, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkanlarını araştırma, teşebbüsleri yönlendirme, bu konudaki devlet katılımını planlama olarak belirtiliyor.

”

Bu noktada, sektörün son yıllarda katettiği aşamaya kısaca göz atmakta fayda var. Zira sektörün gelişiminin incelenmesi, güncel gelişmeler ışığında yakın gelecekte ulaşması muhtemel seviye hakkında fikir verecektir.

SAVUNMA SEKTÖRÜNÜN ARKA PLANI

Savunma sektörü altyapısına dair planlama, politika geliştirilmesi ve icrası için 1985 yılında Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde “Savunma Sanayisi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SaGeB) kurulmuş, başkanlık 1989 yılında Savunma Sanayisi Müsteşarlığı (SSM) olarak yeniden yapılandırılmıştı. 2017 yılında 696

sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Cumhurbaşkanlığına bağlanan SSM, Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmesiyle birlikte 09.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK ile Savunma Sanayisi Başkanlığı (SSB) adını aldı. TSK ve diğer kurumların ihtiyaçlarına yönelik tedarik faaliyetleriyle birlikte SSB'nin ana görevi, millî sanayiye, savunma sektörü ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etme, yeni teşebbüsleri teşvik ve bu entegrasyona ve ihtiyaçlara göre yönlendirme, yabancı sermaye ve teknoloji katkısı imkanlarını araştırma, teşebbüsleri yönlendirme, bu konudaki devlet katılımını planlama olarak belirtiliyor. Bu kapsamda ayrıca SSB'ye savunma sanayisi ürünleri ihracatı ve off-set ticareti konularını koordine etme sorumluluğu da verilmiş durumda.

SSM verilerine göre 2002 yılında yürütülen proje sayısı 66 iken 2023 itibarıyla bu sayı 750'yi geçmiş durumda. 2002 yılında yaklaşık projelerin toplam bütçesi \$5.5 milyarken, bu tutar 21 yıl içinde yaklaşık 11 kat artarak \$75 milyarı aşmış. Sektörde istihdam edilen çalışan sayısı ise 81 binden fazla.

Savunma ve Havacılık Sanayisi İmalatçılar Derneğinin (SASAD) verilerine göre Türk savunma ve havacılık sanayisi 2022 yılında \$12.196 milyar tutarında bir ciro elde etti. Bu, bir önceki yola göre yaklaşık %20'lik bir artışa karşılık geliyor. İhracatta da Kovid-19 döneminde yaşanan dalgalanma hariç düzenli bir artış gözlenmekte: 2022 yılı yurt dışı satış gelirleri toplam \$4.4 milyar dolayında. Sek-

tör ciroyuyla ihracat miktarı karşılaştırıldığında dikkat çeken bir husus, sektörün toplam cirosunda ihracatın oranının, 2013 yılına kadar %25-30 arasında kalması ancak bu yıldan sonra bir üst seviye olan %30-35 dolaylarına çıkması.

Bu veriler ışığında, Türk savunma sanayi sektörünün genişlemeye, dolayısıyla ihracatının da artmaya devam edeceği öngörülebilir ancak bu büyümenin sürdürülebilir olması ve ivmesini artırması için

alınması zaruri bazı tedbirler de bulunuyor.

“

Hâlihazırda 81 bin dolaylarında olan sektör istihdamının, yürütülen ve gündeme gelecek projelerin boyutu ve karmaşıklığı da göz önüne alındığında hızlıca genişletilmesi bir ihtiyaç olarak öne çıkıyor.

”

Öncelikli olarak ele alınması gereken husus, sektörün yetişmiş, nitelikli insan kaynağı ihtiyacı. Hâlihazırda 81 bin dolaylarında olan sektör istihdamının, yürütülen ve gündeme gelecek projelerin boyutu ve karmaşıklığı da göz önüne alındığında hızlıca genişletilmesi bir ihtiyaç olarak öne çıkıyor. SSB'nin öncülüğünde yürütülen Savunma Sanayi İçin Araştırmacı Yetiştirme Programı (SAYP), bu bağlamda büyük önem taşıyan bir program. Sektörün ih-

racatının katma değeri yüksek platform ve komuta kontrol, yazılım gibi kalemlere yoğunlaşması, ekonomik girdisinin artmasını sağlayacaktır. Bunun için de harp gemisi, uçak, insansız hava aracı, helikopter gibi platformların en kritik ve maliyetli alt sistemleri olan motor, aktarma organı gibi bileşenlerin yurt içinde üretilebilmesi ya da en azından bu alanlarda belli bir yerliliğin sağlanması şart. Bu alandaki dışa bağımlılığın sona erdirilmesi, ulusal güvenlik ihti-

yaçlarının karşılanması açısından da önem taşıyor.

Savunma sanayisi, doğası gereği uluslararası ilişkiler ve siyasetle en iç içe girmiş sektörlerden biri niteliğinde. Sektörün çıktısı olan mal ve hizmetlerin satışları ve kullanımları yalnızca ticari veya teknik değil, aynı zamanda siyasi ve politik konular olmakta. Dolayısıyla savunma ve havacılık sektörünün ihracatını, bir dış politika enstrümanı olarak kurgulamakta büyük önem bulunuyor.

Son olarak, ileri teknoloji içeren ve yüksek maliyetli AR-GE yatırımı gerektiren savunma ve havacılık sektörünün, otomotiv, bilişim, ulaştırma, sağlık gibi komşu sektörlerdeki teknoloji, verimlilik ve istihdamı tetikleyerek bu sektörlerdeki yüksek katma değerli ürün ve hizmet potansiyelini artırıcı politikaların önemini vurgulamak gerekir. Türkiye'nin endüstriyel ve ekonomik kalkınması açısından savunma sanayisinin yakaladığı ivme, diğer sektörlerde de ateşleyici rol oynayabilir. ■

GÜVENİYORUM ÖYLEYSE VARIM: TÜRKİYE'DEN AFRİKA'YA SİLAH İHRACATI

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

1998 yılında ilan edilen ve 2020 yılında uygulamaya konan Afrika Açılım Planı'yla birlikte Afrika ülkeleriyle olan etkileşimini siyasi, diplomatik, kültürel ve ekonomik alanlarda derinleştirmeye başlayan Türkiye, aynı zamanda, bu ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlama yönünde de adımlar atmaktadır.

”

Afrika bölgesi özellikle son yıllarda Türkiye'nin çok boyutlu diplomasisinin merkezinde olan bölgelerden olmuş ve yeni dönemde bu sürecin devam etmesi beklenmektedir. Bu ilişkilerin bir aşamasını da güvenlik ilişkileri oluşturmuş ve Türkiye Afrika ülkelerinin istikrarı ve güvenliği açısından katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1998 yılında ilan edilen ve 2020 yılında uygulamaya konan Afrika Açılım Planı'yla birlikte Afrika ülkeleriyle olan etkileşimini siyasi, diplomatik, kültürel ve ekonomik alanlarda derinleştirmeye başlayan Türkiye,

aynı zamanda, bu ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlama yönünde de adımlar atmaktadır.

AFRİKA GÜVENLİĞİNDE TÜRKİYE

Bu adımların ilki Türkiye'nin parçası olduğu Birleşmiş Milletler Barış Gücü oluşumlarıdır. Türk güvenlik güçleri, çeşitli oranlarla, 2007 ve

2020 yılları arasında Sudan'daki UNAMID'e 2003 ve 2018 yılları arasında Liberya'daki UNMIL'e, 2011 yılında Güney Sudan'daki UNMISS'e 2004 ve 2017 yılları arasında Fil-dişi Sahili'ndeki

UNOCI'ye 2014 yılında Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki MINUSCA'ya 2013 yılında Mali'deki MINUSMA'ya ve 2010 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki MONUSCO'ya destek vermiştir. İkincisi, Türkiye terörle mücadele eden ülkelerin bazılarında o ülkelerin ulusla ordularını eğitmek ve donatmak adına eğitim merkezleri kurmuştur. 2017 yılında Somali'de açılan Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığına bu amaç için görevlendirilen 200 asker Somali Ordusundaki askerleri ülkedeki el-Şebab teröristlerine karşı profesyonelce eğitmektedir. 10 tankın da el-Şebab'ın ülkeye düzenleyeceği herhangi bir saldırıya karşı hazırda bekletildiği bu komutanlık her ne kadar daha sonraki yıllarda el-Şebab'ın Somali'ye saldırılarını tam olarak bitiremeye de büyük ölçüde azaltmıştır. Güvenlik açığı

nedeniyle 2015 yılında hükümet kuramayan Somali'de bugün çok daha istikrarlı bir hükümetin ve meclisin varlığı şüphesiz bir parça da Türkiye'nin kuvvet komutanlığı sayesinde olmuştur. Üçüncüsü ise Türkiye'nin Afrika ülkelerine yaptığı silah, cephane ve silah yedek

parçaları ihracatıdır. Her ne kadar güvenlikleştirme sadece silah ihracatıyla sağlanmasa da Türkiye'den Afrika ülkelerine giden silahlar ve bunların yedek parçaları uzun zamandır çeşitli güvenlik sorunlarıyla uğraşan Afrika ülkeleri için önemli rol oynamaktadır.

Tablo 1: Amerikan doları cinsinden Türkiye'nin 2021-2022-2023 yıllarındaki Afrika ülkelerine olan silah, mühimmat ve bunların aksamlarıyla parçaları ihracatı (TÜİK verilerinden derlenmiştir.)

	2021	2022	2023
Angola	21.860	536.989	180.424
Benin	105.145	0	24.965
Botswana	54.886	102.376	55.353
Burkina Faso	1.232.360	36.430.435	24.895.060
Burundi	0	14.800	27.536
Çad	1.211.062	1.257.197	2.623.575
Cezayir	3557	816	0
Ekvator Ginesi	0	24.924	0
Eritre	0	0	0
Esvatini	0	0	0
Etiyopya	60.114.859	31.674.275	10.753.329
Fas	3.460.583	4.960.561	15.017.955
Fildişi Sahili	0	656.232	725.122
Gabon	0	485	0
Gambiya	8.170	321.251	0
Gana	1.133.071	743.740	323.426
Gine	280.383	26.347	0
Gine Bissau	0	13.600	0
Güney Afrika	5.465.959	7.074.873	3.076.092
Güney Sudan	0	0	0
Kamerun	260.921	96.446	52.100
Kenya	112.802	537.790	42.613
Komorlar	0	0	0
Kongo	321	0	7.212
Kongo Demokratik	0	464	417.558
Lesotho	0	0	0
Liberya	0	0	0
Libya	44.668	18.049	21.506
Madagaskar	70.921	127.791	29.358
Malavi	0	0	0
Mali	6.270.435	12.978.626	15.154.817
Mısır	2.515	80	36.519
Moritanya	50.701	1.753	530.550
Moritus	2.724	1.457	11.262
Mozambik	177.405	170.315	28.416

Namibya	42.202	171.750	126.402
Nijer	211.645	11.492.992	3.912.657
Nijerya	644.750	17.983.563	1.239.329
Orta Afrika	0	2.400	0
Ruanda	288.760	15.212.765	129.498
Sao Tome ve Principe	0	0	0
Senegal	363.708	35.981.027	502.686
Sejšeller	0	0	0
Sierra Leone	0	0	0
Somali	3.122.641	44.881	359.139
Sudan	4.881.891	9.729.964	3.179.014
Tanzanya	0	104.811	129
Togo	2.548	5.828.965	2.632.666
Tunus	3.231.635	1.692.320	296
Uganda	36.573	141.273	42.404
Yeşil Burun	0	0	0
Zambiya	80.621	149.097	50.640
Zimbabve	72.587	267.152	137.677

Rusya'nın ve Çin'in Afrika ülkelerine yaptıkları silah ihracatı bir düzenlilik göstermekten uzaktır. Bu iki ülkenin çeşitli nedenlerle silah desteği sağlamadığı Afrika ülkeleri o dönemlerde Türkiye'den ya sınırlı ya da tam destek alma yoluna gitmişlerdir.

Türkiye'nin Afrika ülkelerine olan silah, cephane ve yedek parça ihracatı dört önemli kategoride incelenebilir. Bunlardan birincisi; özellikle son iki buçuk yılda Türkiye ile bu tip bir ihracat ilişkisine hiç girmeyen ülkelerdir. Türkiye bu zamanda Sierra Leone ile, Liberya'yla, Lesotho'yla, Güney Sudan'la, Eswatini'yle ve Eritre'yle herhangi bir silah, cephane ya da bunların yedek parçalarının ihracatı ilişkisine girmemiştir. Diğer bir deyişle, bu altı ülke Türkiye'den son iki buçuk yılda hiç silah, cephane ya da bun-

ların aksamaları ile parçaları satın almamıştır. İkinci kategoride silah, cephane ve bunların yedek parçasını Türkiye'den ihraç ederken düzensizlik gösteren ülkeler vardır. Bu ülkeler ya bir yıl Türkiye'den mal satın almış, bir sonraki yıl hiç satın almamış, daha sonraki yıl ise yeniden satın almaya devam etmiş (Benin, Kongo); ya bir yıl Türkiye'den hiç mal satın almamış, sonraki yıl satın almış, bir sonraki yıl yine satın almamış (Ekvator Ginesi, Gabon, Gine Bissau); ya ilk iki yıl satın almış son yıl almamış (Cezayir,) ya da ilk yıl satın almamış ama sonraki iki yıl satın almıştır (Kongo Demokratik, Orta Afrika Fildişi Sahili, Tanzanya ve Burundi).

Bu durumun en büyük nedenlerinden biri söz konusu ülkelerin özellikle Rusya'yla ve Çin'le olan silah ilişkisindeki değişkenlik olabilir. Rusya'nın ve Çin'in Afrika ülkelerine yaptıkları silah ihracatı bir düzenlilik göstermekten uzaktır. Bu iki ülkenin çeşitli nedenlerle

silah desteği sağlamadığı Afrika ülkeleri o dönemlerde Türkiye'den ya sınırlı ya da tam destek alma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Orta Afrika'da yaklaşık beş yıldır büyük bir nüfuz alanına sahip Rus Wagner Grubu ülkedeki milislerle olan çatışmaların gidişine ve ülkeden Ukrayna savaşına gelen desteğe göre silah sağlamaktadır. Aynı şekilde Çin de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kendisi aleyhine yapılan oylamalara katılan ülkelere göre silah teminatı yapmaktadır. Eğer bir ülke Çin'in aleyhine oy kullanırsa Çin doğrudan o ülkeyle olan tüm silah satışı ilişkisini askıya almaktadır. Gine Bissau'nun ve Gabon'un son üç yılda özellikle Sincan bölgesindeki Çin'in insan hakları ihlallerine yönelik oylamalara katılıp olumlu oy kullanmaları bu düzensizlikte etkili olmuş gözükmektedir. Üçüncü kategoride ise Türkiye'den yüklü oranda askerî ekipman satın alan ve gerek terörle gerekse iç savaşla mücadele eden ülkeler vardır. Bunlar da toprakları üzerine el-Kaide'yle mücadele eden Mali, Burkina Faso, Nijer'in yanında Boko Haram ile mücadele eden Nijerya ve Tigray Halkının Kurtuluş Cephesi ile bir iç savaş yaşamış Etiyopya'dır. Etiyopya Türkiye'den 2021 yılında yaptığı yaklaşık 60 milyon dolarlık ihracatla Türkiye'den tek seferde en çok mal satın almış ülke olurken, Burkina Faso ise 2022 yılında yaptığı yaklaşık 36 milyon dolarlık satın alımıyla Batı Afrika'da bir seferde Türkiye'den en çok mal satın alan ülke konumundadır. Görülmektedir ki Mali'deki ve Burkina Faso'daki askerî cunta yönetimleri Türkiye'nin o ülkelere silah satmasına engel oluşturmamıştır. Bu

nun yanında Mozambik'in de üç yıldır kuzey bölgesinde el-Kaide'yle mücadele ettiği göz önüne alındığında Türkiye'den yaptığı ortalama 120 bin dolarlık ihracat terörle uğraşan diğer ülkelere göre çok aşağı düzeydedir. Bunun da nedeni Mozambik'in silah satın almada daha çok Çin'e bağlı kalmak istemesi olabilir.

Ayrıca 2023 yılında Türkiye'den yaptığı yaklaşık 15 milyon dolarlık ihracatla Fas, Kuzey Afrika'da Türkiye'den en çok silah ihraç eden ülke olmuştur. Fas'ın da Batı Sahra

sorunu nedeniyle Polisario adlı örgütle olan silahlı mücadelesi Türkiye'den silah ya da yedek parça istemesine neden olmuş olabilir. Dördüncü kategoride ise Afrika'nın ana kıtasında değil ama çevresindeki denizlerde yer alan ada ülkeleri görünmektedir. Bunlar da Yeşil Burun, Sao Tome ve Principe, Seyşeller, Komorlar, Madagaskar ve Moritus'tur. Bu ülkelerden son iki buçuk yılda Türkiye ile herhangi bir silah ihracatına girmemiş Sao Tome ve Principe, Yeşil Burun, Seyşeller ve Komorlar bulunurken Afrika'nın en büyük adası Mada-

gaskar ile en küçük ikinci adası Moritus Türkiye'den silah ve yedek parça ihracatı yapmışlardır. Bu dört kategorinin dışında kalan ülkeler ise Türkiye ile son iki buçuk yılda düzenli olarak silah ve yedek parça ihracatı gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye'nin 2021 ve 2023 yılları arasında en çok silah ve yedek parça ihracatı yaptığı ülke Etiyopya olmuştur. 2021 yılında Etiyopya'nın yaptığı yaklaşık 60 milyon dolarlık silah ihracatının üzerine herhangi bir ülke şu ana kadar çıkmamıştır. Bunun yanında en düşük silah ve yedek parça ihracatını da Türkiye Mısır'a yapmıştır. 2022 yılında Mısır'a yapılan sadece 80 dolarlık silah ve yedek parça ihracatının altına herhangi bir ülke şu ana kadar inmemiştir. 2022 yılında Türkiye'nin Mısır ile olan ilişkilerindeki gerilim bu oranın düşük olmasında bir etken kabul edilebilir. 2023 yılının ilk altı ayında Mısır'a yapılan yaklaşık 35 bin dolarlık ihracat son dönemde yumuşamaya başlayan ilişkilerin bir göstergesi sayılabilir.

Sonuç olarak Türkiye, düzenli ya da düzensiz de olsa Afrika ülkelerinin kendilerini güvencileştirmelerine silah ve yedek parça ihracatıyla devam edecek gibi gözükmektedir. Silah ve yedek parça güvenlik için çok önemli de olsa Türkiye'nin doğrudan dış yatırımlarla kuracağı üretim tesisleri Afrika güvencileştirmesi için çok daha önemlidir. Bu noktada Afrika ülkelerine olan ekonomik ilişkileri salt ithalat ihracat olarak değerlendirmek yerine daha çok yatırım odaklı bir görüşe sahip olmak ve bunu uygulamak daha sağlıklı olacaktır. ■

TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ AÇILIMINDA SAVUNMA BOYUTU

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen

“

Analizlere göre söz konusu ziyaret, son dönemde ekonomik koşullarda ortaya çıkan olumsuz tabloyu onarmaya yönelik gerçekleştirildi. Ancak birçok yerel ve uluslararası medya kaynağının ve analizin de dikkat çektiği üzere savunma ve güvenlik konuları söz konusu ziyaretin diğer önemli gündem maddeleri arasındaydı.

”

Türkiye ve Körfez bölgesi ülkeleri arasındaki ikili ilişkiler son yıllarda dinamizm kaydetmektedir. Mayıs seçimleri öncesinde Ankara'dan Körfez bölgesiyle ilişkilerde ekonomi merkezli yeni bir iş birliği döneminin başlatılacağına dair yapılan açıklama doğrultusunda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17-19 Temmuz tarihlerinde Suudi

Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) kapsayan Körfez ziyareti bu hususta ayrı bir önem arz etmektedir. Ziyaret kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan sırasıyla Suudi Arabistan Veliiaht Prensi Muhammed bin Selman, Katar Emiri Şeyh Temim bin Hamed el-Sani ve BAE Devlet Başkanı Şeyh Muhammed bin Zayed el-Nahyan ile görüşme gerçekleştirdi ve sonrasında üç ülkenin düzenlediği iş forumlarına katıldı.

Yaklaşık 200 iş insanından oluşan bir heyetin ve bakanların da eşlik ettiği ziyarette taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmelerde ticaret, enerji, ortak-karşılıklı yatırımlar ve ekonomi başlıklarının ve bu alanlarda imzalanan anlaşmaların öne çıkması nedeniyle Körfez turu daha çok ekonomi öncelikli bir ziyaret olarak değerlendirilmektedir.

“
Türkiye'nin son yıllarda artan askerî ve savunma gücünün ve daha da önemlisi 30'dan fazla ülke tarafından kullanılan ülkenin popüler İnsansız Hava Araçlarının (İHA) Körfez bölgesine de genişlediğini gösteren bu gelişme, bu yönüyle üzerinde durulması gereken bir konudur.
”

Bu yöndeki analizlere göre söz konusu ziyaret, son dönemde ekonomik koşullarda ortaya çıkan olumsuz tabloyu onarmaya yönelik gerçekleştirildi.

Ancak birçok yerel ve uluslararası medya kaynağının ve analizin de dikkat çektiği üzere savunma ve güvenlik konuları söz konusu ziyaretin diğer önemli gündem maddeleri arasındaydı. Tarafların bu konuda gerçekleştirdikleri görüşmelerin özellikle savunmayla ilgili ikili anlaşmaların imzalanmasıyla sonuçlanması bu hususta önem arz etmektedir. Türkiye'nin son yıllarda artan askerî ve savunma gücünün ve daha da önemlisi 30'dan fazla ülke tarafından kullanılan ülkenin popüler İnsansız Hava Araçlarının (İHA) Körfez bölgesine de genişlediğini gösteren bu gelişme, bu yönüyle üzerinde durulması gereken bir konudur.

SUUDİ ARABİSTAN İLE SAVUNMA İŞ BİRLİĞİ

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Körfez turunun ilk durağı Suudi Arabistan'dı. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Suudi Arabistan Veliyaht Prensi Selman arasında yapılan görüşmeler yatırım, savunma, sanayi, enerji ve iletişim alanlarında beş ayrı anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Savunma alanında Suudi Arabistan Savunma Bakanlığı ile Baykar arasında imzalanan İş Birliği Anlaşması Ankara'nın, Körfez ülkeleriyle ikili ilişkilerinin ekonomi, enerji, ticaret ve yatırım dışında güvenlik alanının da ilerleme kaydettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye tarihindeki en büyük savunma ve havacılık ihracat sözleşmesi olarak nitelendirilen İHA anlaşması Ankara ve Riyad ikili ilişkilerinin güvenlik yönünü de geliştirilmeyi hedeflemektedir. Baykar grubuyla yapılan anlaşmanın içeriği henüz net olarak açıklanmamış olsa da 30'a yakın Akıncı Taarruzi İnsansız Hava Aracı'nın (TİHA) ve çok sayıdaki Silahlı İnsansız Hava Savunma Aracı'nın (SİHA) Suudi Arabistan Krallığı Hava ve Deniz Kuvvetleri Komu-

tanlığına gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun yanı sıra Suudi hükümeti Türkiye menşeli firmalardan zırhlı araçlar ve füzeler başta olmak üzere diğer silahları da satın almayı planlamaktadır. Taraflar bu askerî teçhizatların ticaretini yapmalarının yanı sıra Cidde kentinde ortak üretim yapacaklarını da duyurmuşlardır. Bunlara ilaveten Baykar, Suudi Arabistan'a eğitim, lojistik servisleri ve teknik yardımları da sağlayacağını ilan etmiştir.

Söz konusu anlaşma, bu yönüyle dünyanın pek çok yerine İHA satışı gerçekleştiren Türkiye'nin bu durumu Körfez'e ve bölgenin etkili aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan'a da genişlettiğini göstermektedir. Bu bakımdan kritik olan anlaşmanın böylece Suudi Arabistan'la ilişkilerin normalleşme sürecine daha fazla ivme kazandırması beklenmektedir. Suudi Arabistan ve ABD ilişkilerinde yaşanan son krizler dikkate alındığında anlaşmanın önemi daha fazla anlaşılmaktadır. Anlaşma doğrultusunda sağlanacak olan askerî teçhizatlar, ABD ve Suudi Arabistan ilişkilerindeki son gerginliklerin etkisiyle ABD'den güvenlik ve savunma gereksinimlerini gerektiği

kadar sağlayamayan Suudi Arabistan'a önemli alternatif güvenlik tedariki sunmaktadır. Suudi Arabistan hükümetinden konuyla ilgili yapılan açıklamalar da anlaşmanın sadece savunma ticaretini geliştirmeye yönelik olmadığına ikili ilişkilerin güvenlik yönünü de güçlendirmeye yönelik olduğuna vurgu yapılmaktadır. Benzer şekilde Ankara, anlaşmayla bir taraftan son dönemlerde oldukça gelişen yerli savunma sanayisinin bölgesel düzeydeki görünürlük alanını genişletirken diğer taraftan Körfez'le ilişkilerindeki güvenlik iş birliği alanını da derinleştirerek Körfez güvenliğine katkıda bulunma konusunda oldukça aktif ve kurumsal girişimler gerçekleştirmektedir.

“

Ankara, BAE'ye insansız hava ekipmanları başta olmak üzere çeşitli savunma araçları teslim edeceğini vurgulamıştır. Taraflar ziyaret sonrasında yaptıkları açıklamalarda iki ülke arasındaki savunma anlaşmalarının gelecekte ortak programları, eğitim ve geliştirme gibi konuları da kapsayarak savunma ticaretinin ötesine geçebileceğine dikkat çekmişlerdir.

”

BAE İLE GÜÇLENEN GÜVENLİK İLİŞKİLERİ

Körfez turunun son ayağında BAE'ye gerçekleştirilen ziyaret daha çok taraflar arasında imzalanan toplamda 50,7 milyar dolarlık değerindeki ticari sözleşmelerle ele alınmıştır. Oldukça büyük olarak nitelendirilen bu rakamın Türkiye

ekonomisine önemli destek sağlayacağı vurgulanmaktadır. Güvenlik alanında taraflar arasında varılan anlaşmaların bu rakama katkısı hakkında net bilgiler açıklanmasa da uzmanlar savunma alanının bundaki payının önemli olduğunu belirtmektedir. Bilindiği üzere BAE ve Türkiye ikili ilişkileri uzun bir gerginliğin ardından yaklaşık iki yıldır normalleşme dönemine girmiş ve bunun sonucunda taraflar savunma sanayii alanında yoğun iş birlikleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu amaçla iki ülke yetkilileri ilgili alanlarda karşılıklı ziyaretler ve görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. İki ülke arasında savunma sanayisi iş birliğini arttırmaya dönük söz konusu çalışmaların neticesinde Abu Dabi yönetimi 2022 yılının son aylarında yaklaşık 5 milyar dolar değerindeki 120 adet Bayraktar TB2 tipi drone satın alımı için girişimlerde bulunmuş ve 20 adet SİHA'yı kasım ayında teslim almıştı. Yine bu kapsamda Cumhurbaşkanı Erdoğan, şubat ayında BAE'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve ziyaret iki ülke arasında Savunma Sanayisi İşbirliği Niyet Mektubu'nun imzalanmasıyla sonuçlanmıştı.

Son BAE ziyareti tarafların savunma görüşmeleri kapsamında önemli adımlar attığı bir diğer önemli gelişme niteliği taşımaktadır. Ziyaret sırasında Ankara ve Abu Dabi arasında çeşitli savunma anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla Ankara, BAE'ye insansız hava ekipmanları başta olmak üzere çeşitli savunma araçları teslim edeceğini vurgulamıştır. Taraflar ziyaret sonrasında yaptıkları açıklamalarda iki ülke arasındaki savunma anlaşmalarının gelecekte ortak programları, eğitim ve geliştirme gibi konuları da kapsayarak savunma ticaretinin ötesine geçebileceğine dikkat çekmişlerdir. Bu hususta ayrıca iki ülkede bulunan savunma sanayi araştırma merkezlerinin ortak iş birliği gerçekleştirilerek geliştirilme imkânı da vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra ziyaret sırasında Abu Dabi'de düzenlenen IDEX ve NAVDEX Savunma Sanayi Fuarlarına Türkiye'den yoğun katılım sağlanmış ve Türkiye menşeli savunma firmalarına da yakın bir ilgi gösterilmiştir.

ZİYARETİN KATAR DURAĞI

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Körfez

turunun ikinci durağını son yıllarda ilişkilerin stratejik düzeye ulaştığı Katar oluşturdu. Ziyaret kapsamında Katar'da bir araya gelen Ankara ve Doha temsilcilerinin yaptıkları görüşmelerde ekonomi ve ticaret başlıkları öne çıkmakla birlikte güvenlik alanında da önemli gelişmeler kaydedildi. Katar ve Türkiye yetkilileri ikili ilişkilerin 50. yıl dönümü dolayısıyla yayımladıkları ortak bildiriye ve imzaladıkları ikili anlaşmada enerji, ulaştırma, altyapı, lojistik, gıda, turizm ve ileri teknoloji gibi alanların yanı sıra savunma alanında da mevcut iş birliğinin derinleştirilmesini kararlaştırdılar. Özellikle Türkiye'nin SİHA ve füze teknolojisinin Katar güvenliği ve savunma sanayindeki önemine dikkat çekildi. Sonuç olarak, son Körfez turunda diğer boyutların yanı sıra savunma sanayisi konusu oldukça ön plandaydı. Güvenlik ekipmanlarının yerel üretimi konusunda son yıllarda oldukça mesafe kat eden Türkiye özellikle savunma sektöründe dünyanın birçok yerinde tedarik ülkesi konumuna ulaşmıştır. Son Körfez ziyareti Türkiye'nin bu özelliğini Körfez bölgesine de taşıdığını ortaya koymaktadır. Ukrayna savaşı ve Körfez ülkelerinin ABD'yle akut krizleri güvenlik gereksinimlerini tedarik etme konusunda Türkiye'yi bu ülkeler açısından oldukça önemli alternatif aktör konumuna taşımıştır. Bunun yanı sıra, bu ziyaretin özellikle Türkiye ve Batı ilişkilerinde ilerleme kaydedildiğinde gerçekleştirilmiş olması Körfez bölgesinin dış politikadaki önemini Batı'yla ilişkiler ilerleme kaydettiğinde de koruyacağına işaret etmektedir. ■

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ KARŞILAŞTIRILMASI

DR. GÜLER KALAY

Akademisyen ÜSKÜDAR ÜNİ.

“

Uluslararası arenada güçlü bir konum elde etmek isteyen bir devlet, ekonomi, bilimsel araştırma, siyasi istikrar ve askerî-stratejileriyle birlikte bir bütün olarak ele alınması gereken savunma sanayisini kendi imkânlarıyla kurmak ve geliştirmek zorundadır.

”

Uluslararası ilişkilerde bir ülkenin diğer devletler-arasındaki konumu kuşkusuz savunma sanayisi ve askerî gücüyle doğrudan ilişkilidir. Bir canlı organizmanın biyolojik savunma sistemi (bağışıklık sistemi) ne kadar güçlüyse olumsuz dış faktörlere karşı direnci de aynı oranda güçlenecektir. Devletlerin varlık gösterebilmeleri ve olası tehditlere karşı kendilerini savunabilecek güce sahip olmaları da tıpkı yaşayan bir organizmanın güçlü direnci gibi yaşamsal bir faktördür. Bu bağlamda bir devletin savunma sanayisinin her şeyden önce stratejik bir etmen olarak diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici olduğu açıktır. Bir ül-

kenin askeri kapasitesi büyük güç olabilmesinin zorunlu şartı olmuştur. Amerikalı stratejist Zbigniew Brzezinski'nin ifadesiyle askeri kapasitesiyle öne çıkamayan hiçbir ülke, uluslararası güç hiyerarşisinde üst bir konuma yükselmemiştir. Bu nedenle uluslararası

arenada güçlü bir konum elde etmek isteyen bir devlet, ekonomi, bilimsel araştırma, siyasi istikrar ve askeri-stratejileriyle birlikte bir bütün olarak ele alınması gereken savunma sanayisini kendi imkânlarıyla kurmak ve geliştirmek zordur.

Türkiye'nin bugün bölgesinde önemli bir uluslararası aktör olarak yakın çevresindeki sıcak gelişmelerden uzak kalması mümkün değildir. Kuzeyinde yaşanan uluslararası çatışma, Ortadoğu'daki iç çatışma (Sudan), Basra Körfezi'ne yönelik olası tehditler, Kafkaslar ve Balkanlar'daki sıcak gelişmeler dikkate alındığında Türkiye'nin ne derece riskli bir süreçten geçtiği görülmektedir. Buna ilişkin olarak Türkiye'nin gerek küresel gerekse bölgesel ölçekte proaktif bir dış politika geliştirmesi gerekmektedir; bu nedenle de olası risklere karşı savunma gücünü artırması ve bölgesel istikrar için çatışma çözümü ve güvenlik arayışlarında iş birliği yapılabilir ülke konumunu korumak için millî savunma sanayini geliştirilmesi karar alıcıların öncelikli konularındandır. Bu kapsamda 25-28 Temmuz 2023 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen Savunma Sanayi Fuarı IDEF 2023, Türkiye'nin bu konuda oldukça başarılı olduğunu göstermiştir. 16. kez düzenlenen fuarda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, fuarın Türkiye için önemli bir kazanım olduğunu belirtmiştir.

Fuar süresince katılımcı şirketler, yabancı heyetler ve Türk tedarik markaları arasında 5 bin iş görüşmesi gerçekleştirildiğini, ayrıca 120 tanıtım iş birliği protokolü ve sözleşme imzalandığını bildirmiştir.

Bir ülkenin savunma sanayisinin gelişmişliği, askerî-strateji gücünün yeterliliğinin dış politikasına yön verici özelliğini göz önüne alarak Türk dış politikasını dönemsel olarak karşılaştırdığımızda savunma sanayisi ve dış politika arasındaki kritik ilişkiyi net olarak ortaya koyabiliriz.

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİ VE DIŞ POLİTİKASI ARASINDAKİ PARALELLİK

Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olarak Türkiye'nin savunma sanayisinin temelleri de aslında imparatorluğun son dönemlerinde atılmıştır ancak cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulus-devlet olarak varlık göstermeye başlayan Türkiye'de kuruluş yıllarından itibaren askerî-teknik gelişmeye büyük önem verilmiş; savunma sanayine yönelik önemli kurum / kuruluşlar oluşturulmuştur. 1950'li yıllara kadar devam eden bu süreç, II. Dünya Savaşı sonrasında kadar istikrarlı bir şekilde sürdürülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliğine kabul edilen Türkiye'nin savunma sanayisi bundan sonra hızla dışa bağımlı hâle gelmeye başlamıştır. Büyük oranda Amerikan yardımlarıyla yetinilen bu süreçte, millî savunma sanayisi tesisleri hemen hemen tümüyle kapanmış veya kapasiteleri minimum düzeye çekilmiştir. 1950'li

yıllarda başlayan bu dışa bağımlılık 1974 yılına kadar devam etmiştir. 1974 yılı aynı zamanda Türk dış politikasında önemli bir kırılmanın gerçekleştiği yıldır. Hatırlanacağı üzere Kıbrıs Barış Harekâtı Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) tüm engelleme girişimleri ve NATO müttefiklerinin karşı çıkmalarına rağmen gerçekleştirilmiştir.

Türk savunma sanayisini dönemsel olarak ele alacak olursak, birinci dönem 1923-1950 yılları arasındaki dönemdir. Yine bu yıllar arasındaki süreç, Türk dış politikasında da kuruluş ve kalkınma yılları, ulusal sermayenin oluşturulması, ulusal devlet olarak güçlü kurumlarıyla birlikte askerî üretim ve savunma alanlarında da ulusallaşmanın olduğu yıllardır. İkinci dönem diyebileceğimiz 1950-1974 dönemi ise iki süper gücün (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği - ABD) etrafında iki ayrı kutba bölünmüş bir uluslararası sistem vardır ve Türkiye bu sistemde NATO üyesi olarak ABD tarafındadır. Bu

yıllar küçük Amerika olma arzusuyla yanıp tutuşan bir Türkiye ve bu yönde atılan dış politika adımlarıyla tarif edilebilir.

1998 yılından günümüze kadar Türk savunma sanayisinde oldukça önemli bir aşama kaydedilmiştir. Özellikle 2016 yılındaki darbe girişiminin ardından askerî-strateji ve savunma sanayisinin ileri teknolojilerle bütünleştirilmesine ağırlık verilmiştir.

1974 yılı Kıbrıs Barış Harekâtı'yla Türk dış politikasında büyük bir kırılma yaşanmış, paralelinde askerî-strateji ve savunma sanayinde de yeniden bir uluslaşma eğilimi görülmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren 1985 yılına kadar üçüncü dönem diyebileceğimiz süreçte ulusal sanayide yeniden kalkınma hamleleri başlatılmıştır.

1974 Kıbrıs çıkartmasına bağlı olarak Amerika'nın Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu da ulusal savunma sanayisine olan ihtiyacı bu dönemde zaruri kılmıştır. 1985 yılından sonra 1998 yılına kadar millî savunma sanayisinin geliştirilmesi için yasal düzenlemeler ve kurumsallaşmanın oluşturulması için gerekli somut adımlar atılmıştır. Dördüncü dönem diyebileceğimiz bu süreçte Savunma Sanayi Müsteşarlığı kurulmuş, savunma sanayisinde ileri teknolojilere entegrasyon amaçlı yatırımlar teşvik edilmiştir. Bu alanda araştırma geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine yoğunlaşmış, yerli ve yabancı teknoloji şirketleriyle iş birliğine gidilmiştir. 1987 yılında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin Güçlendirme vakıfları birleştirilerek Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı adını almış ve vakıf; ASELSAN, HAVELSAN ve TUSAŞ gibi önemli savunma sanayisi şirketlerinin kurulmasına öncülük etmiştir.

1998 yılından günümüze kadar Türk savunma sanayisinde oldukça önemli bir aşama kaydedilmiştir. Özellikle 2016 yılındaki darbe girişimin ardından askerî-strateji ve savunma sanayisinin ileri teknolojilerle bütünleştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bugün gelinen noktada Türk savunma sanayi artık ihracat yapabilir konuma ulaşmıştır. Dış politikayla askerî güç arasındaki paralelliğe yeniden dönecek olursak özellikle 2016 yılı bu açıdan da dış politikada önemli dönüm noktalarındandır. Türk dış politikası son yıllarda izlediği stratejilerle karşılıklı bağımlı dış politikadan, bölgesinde oyun yönetebilen uluslararası aktör hâline gelmiştir. Öyle

ki çok kutuplu uluslararası sisteme doğru hızla gidilirken bölgeselcilik ve bölgesel aktörler daha fazla ön plana çıkmaya başlamışlardır. Diğer yandan stratejik bölgelerde riskler artarken beraberinde güvenlik kaygıları da doğmaktadır.

Basra Körfezi'ni bu açıdan ele alırsak ABD'nin Ortadoğu bölgesinde etkisinin azalmasıyla burada oluşan güç boşluğu olası riskleri artırmaktadır. Bu aşamada Türkiye'nin, Körfez bölgesinde güvenlik sağlayıcı aktör olarak ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Erdoğan, Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) faaliyet gösteren Gulf Times gazetesinde yayımlanan bir makalesinde "*Körfez bölgesindeki tüm kardeş ülkelerin güvenlik ve istikrarını kendimizinkinden ayrı görmüyoruz*" ifadesine yer vermiştir.

“
Türk savunma sanayisiyle Türk dış politikası dönemsel olarak karşılaştırıldığında ikisi arasında doğrudan bir paralellik olduğu görülmektedir. Savunma sanayisinin gelişim gösterdiği ve ulusal üretime ağırlık verdiği dönemlerde Türkiye'nin, dış politikasında daha kararlı ve proaktif bir politika uygulanmıştır.
”

Bu dönemde Türkiye'nin dış politika stratejisindeki değişimin bir diğer tetikleyeni de Suriye krizi olarak değerlendirilmektedir. Batı ittifakının Suriye'nin kuzeyindeki YPG güçlerine destek vermesi ve Rusya'nın Suriye krizine müdahale etmesi, Ankara'yı proaktif bir dış

politikaya zorladığı açıktır. Askerî gücünün oldukça iyi bir düzeyde olması Türkiye'nin yakın çevresindeki çatışmalı bölgeler ve çatışma unsurlarına karşı gerektiğinde askerî müdahalede bulunabileceği anlamına geliyordu ve aslında bu aynı zamanda Türkiye'ye dış politikasında hareket serbestliği sağlamaktaydı ve bundan sonra giderek Basra Körfezi, Afrika Boynuzu, Levant, Güney Kafkasya ve özellikle de Doğu Akdeniz'deki önemli diplomatik başarılar elde etmeye başlamıştır. Türkiye'nin son yıllardaki savunma sanayindeki başarıları bu alandaki ithalatını hemen hemen durdurmuştur. 2011-2015 yılları arasındaki dört yıllık dönemle 2016-2020 yılları arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda Amerika'dan ithalat oranında yüzde 81'lik bir azalma görülmektedir. Diğer yandan en fazla dikkat çeken Ukrayna'nın yanı sıra Katar, Suudi Arabistan, BAE Türkiye'nin savunma sanayinde ihracat yaptığı başlıca ülkelerdir.

SONUÇ

Türk savunma sanayisiyle Türk dış politikası dönemsel olarak karşılaştırıldığında ikisi arasında doğrudan bir paralellik olduğu görülmektedir. Savunma sanayisinin gelişim gösterdiği ve ulusal üretime ağırlık verdiği dönemlerde Türkiye'nin, dış politikasında daha kararlı ve proaktif bir politika uygulanmıştır. Savunma sanayisinde dışa bağımlı hâle geldiği, ulusal üretimin ve AR-GE faaliyetlerinin durma noktasına geldiği dönemlerdeyse dış politikada karşılıklı bağımlı hareket edildiği dikkat çekmektedir. ■

BÖLGESEL KÖRFEZ GÜVENLİĞİNDE TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNİN GENİŞLEYEN NÜFUZU

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

2011 Arap Ayaklanmaları ve onun getirdiği gelişmeler Körfez ülkelerinde farklı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD'nin güvenlik garantörlüğünün Körfez monarşileri açısından sarsıldığı bu yeni dönemde savunma bağımlılığının çeşitlendirilmesine ilişkin stratejiler geliştirilmiştir. Bu bağlamda zaman içerisinde gelişen savunma sanayisi ve tarihî siyasi ilişkilerle Türkiye, Körfez ülkeleri için stratejik bir partnere dönüşmüştür.

”

Birleşik Krallık'ın 1971 yılında Körfezdeki hegemonyasını ve askerî varlığını sona erdirmesiyle bu boşluğu belirgin şekilde ABD doldurmuştur. Akabinde İran devrimi ve Soğuk Savaş'ın dinamikleriyle Körfez'in artan güvenlik ihtiyacına cevap olarak ABD bölgedeki hegemonyasını konsolide etme imkânı bulmuştur. Bu tarihsel dinamiklerin ışığında Körfez'in bölgesel güvenliğinde 21. yüzyılın ilk on yılına kadar değişmeyen üç temel dinamik olmuştur. Birincisi, Körfez

ülkelerinin askerî ve savunma alanlarında yapısal zayıflıklar devam etmiştir. Bu durum gerek ulusal gerekse de bölgesel güvenlik için dışarıya bağımlı kalmalarını zorunlu hâle getirmiştir. İkincisi, İran bölge monarşileri için tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Nitekim bu tehdidin kalıcı hâle gel-

mesi Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) gibi oluşumların ve diğer ikili iş birliklerinin de tetikleyicisi olmuştur. Üçüncüsü, devam eden tehditlerin ve güvenlik teminindeki yapısal zorlukların kesişiminde ABD bölgenin güvenlik garantörü olarak konumunu zamanla güçlendirmiştir. Ancak 2011 Arap

Ayaklanmaları ve onun getirdiği gelişmeler Körfez ülkelerinde farklı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD'nin güvenlik garantörlüğünün Körfez monarşileri açısından sarsıldığı bu yeni dönemde savunma bağımlılığının çeşitlendirilmesine ilişkin stratejiler geliştirilmiştir.

Bu bağlamda zaman içerisinde gelişen savunma sanayisi ve tarihi siyasi ilişkilerle Türkiye, Körfez ülkeleri için stratejik bir partnere dönüşmüştür. Mevcut durumda Türk savunma sanayisi aracılığıyla Türkiye bölgesel Körfez güvenliğine katkı sunan önemli bir aktör hâline gelmiştir.

“ Çeşitlendirmeye dayalı bu strateji, ABD'ye ek olarak Rusya, Çin ve Türkiye gibi farklı alternatif aktörlerin bölgede rol oynamasına kapı açmıştır. Ancak ABD'nin Asya'ya odaklanması, Rusya'nın Avrasya'daki ve Çin'in Afrika'daki varlığını sürdürmeye devam etmesine karşı Türkiye aktif şekilde Körfez'e odaklanmıştır. Bu bağlamda Körfezin bölgesel güvenliğinde özellikle son on yılda belirgin ve doğrudan rol oynayan bir ülke olarak Türkiye stratejik önem kazanmıştır.

”

KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ALTERNATİF GÜVENLİK ARAYIŞLARI

Arap Ayaklanmalarının ardından güvenlik alanındaki yapısal zorluklar ve geleneksel İran tehdidi Körfez için önemini korumaya devam etse de yeni eğilimler ve gelişmeler ABD'nin bölgedeki güvenlik garantörlüğünü ve hegemonyasını sarsmıştır. Arap Ayaklanmalarının monarşiler üstünde oluşturduğu baskı, terörizm, radikalizm, Şiiliğin yayılması, KİK içi anlaşmazlıklar bölgenin güvenlik açığını derinleştirmiştir. ABD'nin Çin tehdidine karşı Asya bölgesine daha fazla yoğunlaşması olması ve Ortadoğu bölgesinden görece uzaklaşması, Barack Obama ve Donald Trump gibi değişen ABD liderlerinin izledikleri dış politika sebebiyle Körfez ülkeleri beklediği güvenliği tarihi garantörleri ABD'den temin edememiş ve ABD'ye duyulan güven kısmen sarsılmıştır. Böylece KİK ülkeleri geleneksel dış politikalarının dışına çıkarak daha agresif ve askerî politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Ancak KİK ülkeleri Yemen, Libya, Suriye ve 2017 Körfez krizi süreçlerini başarılı şekilde yönetmemiştir. Bu durum bölge ülkelerinin güvenlik temininde yaşadığı yapısal zorlukların ve dışa bağımlılığın derinleştiğini göstermiştir. Bu sebeple gerek ABD'nin azalan güvenlik taahhütlerini gerekse de bölgesel istikrarsızlıkları aşabilmek için alternatif ortaklar aramak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Körfez ülkelerinin belirgin şekilde 2011'den itibaren silah tedarikini, güvenlik teminin önemli bir parametresi olarak ekonomilerini, iş

birliklerini, ortaklıklarını ve ittifaklarını çeşitlendirme strateji uyguladığı görülmektedir. Çeşitlendirmeye dayalı bu strateji, ABD'ye ek olarak Rusya, Çin ve Türkiye gibi farklı alternatif aktörlerin bölgede rol oynamasına kapı açmıştır. Ancak ABD'nin Asya'ya odaklanması, Rusya'nın Avrasya'daki ve Çin'in Afrika'daki varlığını sürdürmeye devam etmesine karşı Türkiye aktif şekilde Körfez'e odaklanmıştır. Bu bağlamda Körfezin bölgesel güvenliğinde özellikle son on yılda belirgin ve doğrudan rol oynayan bir ülke olarak Türkiye stratejik önem kazanmıştır.

KÖRFEZ BÖLGESİNİN GÜVENLİĞİNDE TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNİN YERİ

Türkiye 1999 yılında dünyanın en çok silah ithalatı yapan 3. ülkesiyken, son on yıl içerisinde dışa bağımlılığını giderek azaltmış ve ihracat ülkesi konumuna gelmiştir. 2015-2019 yılları arasında terörle mücadele operasyonları yürütmesine rağmen savunma sanayisine dayalı ithalat beş yıl öncesine kıyasla %48 azalmıştır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsünün (SIPRI) 2022 verilerine göre, dünyanın en çok savunma sanayi ürünü ihracatını yapan 12. ülkesi olmuştur. Böylece 2018-2022 yılları arasında küresel silah ihracatındaki payını 0,5 oranında arttırarak küresel dağılımın %1,1'ine sahip olmuştur. Bu başarıya ek olarak 2018-2022 yıllarında küresel silah ithalatındaki payı %2,4'ten %1,3'lere kadar gerilemiştir. Türk savunma sanayisi tarafında yaşanan bu başarılar Türkiye'nin savunma ve güvenlik

alanında bağımsızlığını pekiştirirken, bölgesel bir aktör olarak da dikkat çekmesine vesile olmuştur. Nitekim Körfez ülkelerinin güvenlik teminindeki çeşitlendirme stratejisinde Türkiye'nin önem kazanması bu başarılarla paralel gelişmiştir.

“
Türkiye, savunma alanında geliştirdiği ürünlerle küresel piyasanın yoğunlaşmadığı alanlara alternatifler üretmektedir. Bu zırhlı araçlardan, silahlı insansız hava aracı (SİHA) ve mini akıllı mühimmatlara kadar uzanan geniş bir ürün yelpazesi oluşturabilmeyi sağlamaktadır. Bu durum Körfez'deki ülkelerin hem arazi yapılarına uygun araçları temin etmesine hem de alternatif mühimmatları sağlayabilmesine olanak sağlamaktadır.”

Türkiye savunma alanında bağımsızlığını konsolide ederken Körfez ülkelerinin de dışa bağımlılığı devam etmektedir. Nitekim 2018-2022 verilerine göre dünyanın en çok silah ithal eden 2. ülkesi Suudi Arabistan, 3. ülkesi Katar, 5. ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), 12. ülkesi Kuveyt ve 40. ülkesi ise Bahreyn olmuştur. Türk savunma sanayisi ise 2022 yılında ihracat gelirini 4,4 milyar dolara çıkarmış ve önemli bir payın Körfez ülkelerine ait olduğu görülmüştür. Nitekim 2022 yılındaki Türk ihracatının ilk on ülkesi içinde Katar 2. sırada, BAE ise 3. sırada yer almıştır. Her ne kadar Körfez ülkelerinin en önemli tedarikçisi ABD

olmaya devam etse de bölge monarşilerinin çeşitlendirme politikalarıyla Türkiye payını her geçen gün genişletmektedir. Nitekim ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik net bir stratejisinin olmadığı Arap Ayaklanmalarıyla kendini gösterirken, Yemen Savaşı'nda da Suudi Arabistan'a savaşı sona erdirecek teçhizat temini yapmaması ve sadece petrol sahalarını koruması bölge ülkelerini farklı aktörlere yönelme eğiliminin temel nedenlerindedir. Çünkü Körfez'in silah ithalatında belirgin iki kriter öne çıkmaktadır. İlki rasyonel olarak teknik kriterler olsa da ikincisi ve bölge için kimi zaman tekniğin önüne geçebilen siyasi kriterdir. ABD bu bağlamda Körfez monarşilerinde güven kaybederken Türkiye'nin teknik ve siyasi kriterlerin birleştiği önemli bir aktör olarak algılandığı görülebilecektir.

KÖRFEZ ÜLKELERİYLE YOĞUNLAŞAN SAVUNMA TEMASLARI

Türkiye, savunma alanında geliştirdiği ürünlerle küresel piyasanın yoğunlaşmadığı alanlara alternatifler üretmektedir. Bu zırhlı araçlardan, silahlı insansız hava aracı (SİHA) ve mini akıllı mühimmatlara kadar uzanan geniş bir ürün yelpazesi oluşturabilmeyi sağlamaktadır. Bu durum Körfez'deki ülkelerin hem arazi yapılarına uygun araçları temin etmesine hem de alternatif mühimmatları sağlayabilmesine olanak sağlamaktadır. Temel gelir kaynağı petrolü dolarla satan Körfez ülkeleri için Türk savunma ve havacılık ürünleri görece daha az maliyetli olmaktadır. Ayrıca siyasi bir strateji açısından da doların ABD piyasasına

dönmesi engellenebilmektedir. Türk savunma sanayisi salt silah ticaretine dayanmayan, eğitimi, iş gücünü, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri kapsayan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu sebeple Körfez'in Türkiye ile kurduğu savunma sanayisine dayalı ortaklıklar hem yapısal zayıflıklarını aşmalarına katkı sağlarken hem de ekonomi alanında çeşitlendirmeye avantajlar yaratabilmektedir. Böylece Ortadoğu güvenlik odaklı iş birlikleri aynı zamanda ekonomik güvenliği temin etmede kaldiraç olabilmektedir. Ayrıca Körfez ülkelerindeki Türk savunma sanayisi ürünlere ilgi yeni bir durum değildir. Nitekim Türkiye'nin birçok Körfez ülkesiyle geçmişe dayanan savunma iş birliği anlaşmaları bulunmaktadır. İlişkilerde süreç içerisinde istikrarsızlıklar yaşanmış olsa da özellikle Arap Ayaklanmaları sonrası değişen bölgesel ortam sonucunda zaman içerisinde bu tarihî ilişkiler tarafların siyasi kriterler çerçevesinde bir araya gelebilmesini kolaylaştırmıştır.

Katar bölgede Türkiye'den en çok savunma ürünü temin eden ülke konumunu sürdürmektedir. Hava, kara ve deniz Türk savunma ürün yelpazesine ilgili olan Katar ile 2014 yılında imzalanan askerî iş birliği anlaşması 2017 yılında TBMM tarafından onaylanmıştır. Bu anlaşma kapsamında Katar'da askerî bir üs bulundurma imkânı elde Türkiye, askerî gücü ve savunma sanayisi ile Katar'ın stratejik partneri konumundadır. Nitekim Bayraktar gibi Türk savunma sanayi şirketleri Katar Silahlı Kuvvetleriyle imzaladığı sözleşmelerle Türkiye'nin bu stratejik konumunu pekiştirmektedir. Umman da 2018

yılında Türk silah ithalatçıları arasında 13. sırada yer alarak Türk savunma sanayisine ilgisini göstermiştir. Havelsan gibi Türk şirketlerle yürütülen iş birlikleri bu ilginin devamlılığını sağlamıştır. Suudi Arabistan Türk SİHA'larını ithal eden pazarda 10. sırada yer almaktadır. Ayrıca Vestel Savunma ile kurulan ortaklıklar da Türk savunma sanayisinin partner rolünü güçlendirmektedir. BAE ise dış politikada her ne kadar anlaşmazlıklar yaşansa da Türk savunma sanayisinin önemli bir pazarı ve ortağı olmuştur. Bu bağlamda 2017 yılından beri Makine ve Kimya Endüstrisi (MKE), Otokar, Roketsan gibi farklı Türk üreticilerle önemli iş birlikleri ve satın alma sözleşmeleri imzalamıştır.

“
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde savunma alanında yer alan bürokrat ve üreticilerin de içinde yer aldığı heyetin Temmuz 2023'te gerçekleştirdiği üç günlük Körfez ziyareti ilişkilerin daha da ilerlemesine katkı sağlamıştır.

”
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde savunma alanında yer alan bürokrat ve üreticilerin de içinde yer aldığı heyetin Temmuz 2023'te gerçekleştirdiği üç günlük Körfez ziyareti ilişkilerin daha da ilerlemesine katkı sağlamıştır. Suudi Arabistan Savunma Bakanlığı ve Baykar arasında imzalanan Akıncı Taarruzi İnsansız Hava Aracı (TİHA) satın alma anlaşması cumhuriyet tarihinin en büyük savunma ve havacılık ihra-

catı sözleşmesi olmuştur. Hava ve deniz envanterine eklenecek olan Türk mühimmatlarına ek olarak eğitim, teknoloji transferi ve ortak üretimi de içeren anlaşma iki ülke arasındaki ilişkileri önemli bir seviyeye taşıyacaktı. BAE ile imzalanan 50,7 milyar dolarlık anlaşmanın kapsamına ise savunma sanayisi de dâhil edilerek mevcut iş birliğinin derinleşmesi ve stratejik ortaklığın zemini hazırlamıştır. Katar ile yapılan görüşmeler ve sağlanan iş birlikleri ise mevcut stratejik ortaklığın taraflar için avantajları bağlamında sürdürülmesi adına pekiştirici olmuştur. Körfez turu neticesinde Baykar, MKE, Aselsan ve Otokar gibi Türk şirketlerin imzaladığı anlaşmalar Türkiye'nin 6 milyar dolarlık 2023 savunma sanayi ihracat hedefine ulaşmasını yıl bitmeden sağlayabilecektir. Nitekim 2022 yılında 4,4 milyar dolar olan ihracatın, 2023 ilk yarısında neredeyse yarısına ulaşarak 2,3 milyar doları bulmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'nin gelişen savunma sanayisi Körfez'in bölgesel güvenliğine katkıda bulunurken, diplomatik ve askerî alanlarla da bölgeye katkı sunabilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum Türkiye'nin bölgesel güç olarak önemli aktör olmasını pekiştirirken, Körfez ülkeleri için vazgeçilmez partner olmasını da sağlamaktadır. Nitekim Körfez monarşilerinin çeşitlendirme stratejileri kapsamında Türkiye kritik alternatif olmaya devam etmektedir. Bu sebeple bölge ülkelerindeki savunma bağımlılıklarının ve yapısal zorlukların aşılmasında Türkiye'nin stratejik bir aktör olarak varlığı konsolide olmaktadır. ■

BIDEN YÖNETİMİNİN İSRAİL POLİTİKASI

DR. TAMER KAŞIKCI

Akademisyen ESOĞÜ

“

Çeşitli demeçlerinde, “eğer İsrail olmasaydı, biz bir İsrail icat etmek zorunda kalırdık” ifadesiyle bu ülkenin ABD açısından önemine dikkat çeken Joe Biden’ın göreve geldikten sonra, İsrail ile ilişkilerde ABD’nin geleneksel politikasını sürdürmesi beklenmekteydi.

”

İsrail, tarihsel olarak ABD’nin Ortadoğu politikaları içerisinde her zaman kilit bir role sahip olmuş, ABD yönetimleri bölge politikaları içerisinde İsrail’in güvenliğine her zaman azami özen göstermiş ve öncelik vermiştir. Çeşitli demeçlerinde, “eğer İsrail olmasaydı, biz bir İsrail icat etmek zorunda kalırdık” ifadesiyle bu ülkenin ABD açısından önemine dikkat çeken Joe Biden’ın göreve geldikten sonra,

İsrail ile ilişkilerde ABD’nin geleneksel politikasını sürdürmesi beklenmekteydi. Nitekim, bu beklenti doğrultusunda, bugüne kadar Biden yönetimi İsrail ile ilişkilerde kendinden önceki Donald Trump’ın çizdiği politik çerçevenin içerisinde hareket etmiştir. Bununla birlikte Biden yönetiminin İsrail politikasının değerlendirileceği bu yazıda, son yıllarda ABD’nin İsrail’in bölgedeki konumunu güçlendirecek adımlar atamamasının yanı sıra, ABD’nin İran ile yeni

bir anlaşma arayışı içerisinde olması ve İsrail'in iç politikada izlediği çeşitli politikaların Biden'ın liberal vizyonu ile çelişmesi gibi sorunların iki ülke arasındaki ilişkilere gölge düşürdüğü ileri sürülecektir.

BIDEN'IN ORTADOĞU POLİTİKASINDA İSRAİL'İN YERİ

Son yıllarda, ABD'nin dış politika gündemini ağırlıklı olarak Çin ve Rusya ile mücadele oluşturmaktadır. ABD bu büyük güçlerle re-

kabete odaklanma stratejisi kapsamında ise Ortadoğu'daki varlığını azaltma ve bölge güvenliğini kontrol etme amacıyla kendisinin dolaylı desteği üzerine kurulacak yeni bir ittifak sistemi oluşturma politikası geliştirmiştir. Oluşturulması hedeflenen bu yeni ittifak sisteminde İsrail kilit ülke olarak tasarlanmış, bölgedeki diğer Amerikan yanlısı ülkeler de İsrail ile yakın ilişkiler kurarak bu ittifak sisteminin parçası hâline getirilmeye çalışılmıştır. Bölgede bir sü-

redir Amerikan yönetimlerinin teşvikiyle devam etmekte olan İsrail ile normalleşme süreci, bu yeni güvenlik mimarisinin sonucudur. Bu kapsamda Trump döneminde imzalanan İbrahim Sözleşmeleri ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn İsrail ile ilişkilerini normalleştirerek, söz konusu yeni güvenlik yapılanmasına katılan ilk devletler olmuştur.

Her ne kadar bölge istikrar ilk bakışta İsrail'in de çıkarına görünse de Biden yönetiminin bu politika kapsamında İran ile ilişkileri de düzenleme arzusu, İsrail açısından önemli sorun yaratmaktadır.

Seçimlerdeki rakibi Trump'ın dış politika tercihlerini yoğun şekilde eleştirmesine rağmen, göreve geldikten sonra Biden, yayımladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde, İbrahim Sözleşmeleri doğrultusunda ABD'nin İsrail'in bölge ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesinde öncü olmaya devam edeceğini dile getirerek, söz konusu yeni güvenlik yapılanması politikasını sürdürüleceğini ilan etmiştir. Ancak tüm dış politika gündemini Rusya'nın Ukrayna işgaliyle mücadeleye ayırmak zorunda kalması Biden yönetiminin genel olarak Ortadoğu politikaları çerçevesinde belirsiz duruş sergilemesine sebep olmuş ve özel olarak da İsrail merkezli yeni güvenlik mimarisi politikası kapsamında belirgin aşama kaydetmesini engellemiştir. Bununla birlikte, Biden yönetimi, ABD'de gelecek yıl yapılacak se-

çimlerden önce İsrail-Suudi Arabistan arasında bir anlaşma imzalanmasını sağlayarak bunu seçim kozu olarak kullanmak amacıyla iki ülkeye yönelik diplomatik girişimlerini hızlandırmış ve geçtiğimiz haziran ayı içerisinde Biden yönetiminin ulusal güvenlik danışmanı Jake Sullivan Suudi Arabistan'da Muhammed Bin Selman ile görüşmüştür ancak Biden yönetiminin bölge politikaları bağlamında sergilediği zayıf liderlik, Suudi Arabistan gibi güçlü aktörlerin İsrail ile normalleşme hususunda ikna edilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bir röportajında Biden'in kendisinin de itiraf ettiği gibi kısa bir süre içerisinde iki ülke arasında bir yakınlaşmanın inşa edilmesi mümkün görünmemektedir.

Yeni güvenlik yapılanmasının yanı sıra, Biden yönetiminin Ortadoğu politikasının bir diğer önemli hedefi ise ABD'nin büyük güç mücadelesine odaklanmasına imkân vermesi için bölge içi çatışmaların sona erdirilerek, bölgede politik istikrar inşa edilmesidir. Her ne kadar bölge istikrarı ilk bakışta İsrail'in de çıkarına görünse de Biden yönetiminin bu politika kapsamında İran ile ilişkileri de düzenleme arzusu, İsrail açısından önemli sorun yaratmaktadır. Zira bilindiği üzere İsrail Barack Obama döneminde İran ile imzalanan nükleer anlaşmaya karşı çıkmış ve Trump döneminde İsrail'in kaygıları doğrultusunda ABD anlaşmadan çekilmişti. Obama'nın yolundan gitmek isteyen Biden yönetiminin İran ile müzakere yolunu yeniden açma niyetinde olduğu bilinmektedir. Bu amaçla geçtiğimiz aylarda Amerikan ve İranlı

yetkililer arasında Umman'da dolaylı görüşmelere başlandığı ve iki ülkenin İran'ın nükleer çalışmalarını kabul edilebilir seviyelerde tutmaya yönelik bir anlaşma üzerinde çalıştıklarına dair haberler gündeme gelmiştir. Varlığı henüz taraflarca somut olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun böylesi bir anlaşmanın İsrail tarafından kabul edilmeyeceğini açıklaması, olası bir ABD-İran anlaşmasına yönelik İsrail yönetiminin kaygılarını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak Biden'in İran ile yeni bir anlaşma yapmaya yönelik çabaları, ABD'nin İsrail ile ilişkileri açısından olumsuz sonuçlar doğurma olasılığına sahiptir.

Filistin meselesinde bir çözüm planı üretmek ve bu plan dâhilinde İsrail ile Filistinli yetkililer arasında arabuluculuk rolü üstlenmek ABD yönetimleri için adeta bir gelenek hâline gelmiş ve her Amerikan başkanı kendi ismiyle anılacak bir barış sürecinin mimarı olmaya çalışmıştır. Bugüne kadar Biden yönetiminin kapsamlı bir barış planı çalışması içerisinde olduğuna dair herhangi bir emare bulunmamaktadır.

ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI TARTIŞMALARI

Bölgede yeni bir güvenlik yapılanmasının inşasının beklenenden

yavaş ilerlemesi, diğer yandan İran ile yeni bir anlaşma imzalanma ihtimali Biden yönetiminin İsrail ile ilişkilerine gölge düşürmüştür. Bunun yanı sıra, Biden yönetiminin insan hakları ve demokrasi gibi değerleri önceleyen liberal vizyonu da iki ülke arasında yeni sorun alanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamdaki ilk sorun alanını, Netanyahu'nun çeşitli "aşırılıkçı" gruplarla birlikte kurmuş olduğu yeni hükümet oluşturmaktadır. Hâlihazırda bölgedeki otoriter rejimlerle yakın ilişkiler kurduğu için eleştirilen Biden yönetimi, bölgede bir "demokrasi" vahası olarak gösterilen İsrail'de Netanyahu önderliğinde, içerisinde aşırılıkçı dinî söylemlere sahip toplulukların bulunduğu bir yönetimle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu hükümete destek vermesi, İsrail'de demokrasinin gerilemesine göz yummak anlamına gelecekken, diğer yandan destek vermemesi de hem bölgedeki en önemli müttefikleriyle sorun yaşamasına hem de bir sonraki başkanlık yarışında ABD'deki Yahudi lobisinin oylarını kaybetme riskini ortaya çıkaracaktır. Nitekim, yeni kurulan hükümetin göreve gelir gelmez oluşturduğu yargı erki üzerindeki yürütme kontrolünü artıran yasa tasarısı, İsrail demokrasisinin gerilemesinin en önemli göstergesi olarak yorumlanmıştır. Söz konusu açmaz içerisinde Biden yönetimi, "ortak demokratik değerlerin her zaman iki ülke arasındaki ilişkilerin ayırt edici özelliği olduğu ve her zaman böyle kalması gerektiği" açıklamasını yapmış ve çeşitli beyanatlarla İsrail demokrasisi hakkındaki endişelerini dile getirmiştir. Her ne kadar bu durumun iki ülke

arasındaki ilişkilerde büyük bir kriz yaratması beklenmese de Biden yönetimin liberal vizyonu açısından önemli bir sınav yarattığını söylemek mümkündür.

Biden yönetiminin liberal vizyonu ile çelişen bir diğer sorun alanı ise Filistin'in durumudur. Filistin meselesinde bir çözüm planı üretmek ve bu plan dâhilinde İsrail ile Filistinli yetkililer arasında arabuluculuk rolü üstlenmek ABD yönetimleri için adeta bir gelenek hâline gelmiş ve her Amerikan başkanı kendi ismiyle anılacak bir barış sürecinin mimarı olmaya çalışmıştır. Bugüne kadar Biden yönetiminin kapsamlı bir barış planı çalışması içerisinde olduğuna dair herhangi bir emare bulunmamaktadır. Kalıcı bir barış için arabuluculuk yapmak bir yana, Biden yönetiminin sınırları ve içeriği kesinleşmiş bir Filistin politikası ürettiğini söylemek dahi mümkün değildir. Biden yönetimi iktidara geldiğinde, ABD'nin Filistin'e yönelik politikası Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma, Amerikan elçiliğini Kudüs'e taşıma gibi ezber bozan eylemleri çerçevesinde şekillenmekteydi. Trump tarafından kesilen Filistin'e yönelik Amerikan yardımlarının Biden tarafından yeniden başlatılması, Biden yönetiminin Trump'ın Filistinlileri tamamen

göz ardı eden, İsrail yanlısı politikasını değiştireceğinin sinyali olarak algılanmıştır ancak Biden, dünya genelinde büyük tepki çeken Kudüs'ün statüsü konusunda herhangi bir adım atmamış ve Trump'ın mevcut politikasını sürdürmüştür. Benzer şekilde İsrail'in yerleşkelerini Filistin aleyhine genişletme politikası karşısında da Biden yönetiminin tepkisi bir iki demeçten oluşan söylem düzeyinden öteye geçmemiştir. İsrail'in Filistin bölgelerine yönelik yürüttüğü baskıcı politika ve düzenlediği operasyonlara karşı sessiz kalması ya da bu eylemleri engelleyici bir politika geliştirememesi, dış politikasında insan haklarına öncelik vereceğini öne süren Biden yönetiminin bu söylemiyle çelişmekte ve yönetimin güvenilirliğini zedelemektedir.

“
İsrail hükümetlerinin gerek Filistin gerekse iç politika bağlamında izledikleri insan hakları ve demokrasi gibi değerlere aykırı politikalar, bu değerleri yönetiminin temel ilkeleri olarak tanımlayan Biden'in güvenilirliğinin zedelenmesine neden olmuştur.
”

Dolayısıyla sonuç olarak, Biden yönetimi İsrail ile ilişkilerinde geçmiş ABD hükümetlerinin izlediği politikaları devam ettirerek, İsrail'in ABD'nin Ortadoğu politikaları içerisindeki kilit rolünü korumuştur ancak özellikle Rusya'nın Ukrayna işgalinin yarattığı gündem nedeniyle İsrail'in bölgedeki statüsünü güçlendirecek adımlar atmaya fırsat bulamamıştır. Üstelik İsrail hükümetlerinin gerek Filistin gerekse iç politika bağlamında izledikleri insan hakları ve demokrasi gibi değerlere aykırı politikalar, bu değerleri yönetiminin temel ilkeleri olarak tanımlayan Biden'in güvenilirliğinin zedelenmesine neden olmuştur. Üstelik en yakın müttefiki olarak tanımladığı İsrail'e söz konusu değerler doğrultusunda hareket etmesi gerekliliği hususunda yapmış olduğu zayıf uyarıların göz ardı edilmesi, ABD'nin hem İsrail hem de genel olarak bölge politikaları üzerindeki zayıflayan gücünü de gözler önüne sermiştir. ■

SURİYE’NİN KUZEYİNDEN DÖNENLERİN DURUMU VE IRAK’TA RADİKAL DALGA RİSKİ

SİBEL DÜNDAR

Araştırma Asistanı ORSAM

“

2019’a giden ve devamını içine alan süreçte terör örgütü IŞİD’in kontrol ettiği bölgelerdeki kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere yaşayan kişilerin akıbetlerinin ne olacağı ise IŞİD sonrası dönemdeki en büyük soru işaretlerinden birisi olarak belirdi ve hâlen tam olarak cevaplanamadı. Bir yandan el-Hol ile sembolleşen IŞİD ardılı kimselerin kaldıkları kamplardaki şartlar, diğer yandan geri alımlar sonucu orijin ülkelerine dönenlerin akıbetleri birçok tartışmayı beraberinde getirdi.

”

Birleşmiş Milletler (BM) geçtiğimiz günlerde uluslararası toplumu Suriye’nin kuzeyindeki kamplardaki vatandaşlarını geri almaya çağırdı. Bu çağrı, BM başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş ve devletin sık sık yaptığı çağrılardan sadece birisi. Kimi hükümet vatandaşlarını geri almak konusunda son derece isteksiz davranırken

M. ENES ARSLAN

Araştırma Asistanı ORSAM

kimi hükümet de somut girişimlerde bulunarak binlerce vatandaşını geri aldı ve almaya devam etmektedir. Vatandaşlarını geri alma konusunda istekli ülkelerin başında ise Irak gelmektedir. Irak hükümeti, bugün itibarıyla Suriye’nin kuzeyindeki kamplardan binlerce vatandaşını Irak’a götürmüş durumdadır. Peki bu insanlar ne durumda? Irak hükümetinin geri dönenlere yönelik politikaları yeterli mi? Uzun vadede yeni bir radikalleşme dalgası Irak’ta kendisini gösterebilir mi? Birçok soru halen cevaplanmayı beklemektedir.

Mart 2019’da Suriye-Irak sınırındaki Bağuz’da son kontrol ettiği toprak parçasını da kaybeden Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) terör örgütü, sahip olduğu kaynakları Asya ve Afrika’ya yönlendirdi ve Ortadoğu’da daha çok hücre yapılanması şeklinde varlığını sürdürdü. Irak ve Suriye’de kontrolü kaybeden IŞİD, militanlar, zorla kontrol altına aldığı bölgelerdeki kişiler ve yabancı savaşçılarla aileleri gibi farklı grupları barındıran on binlerce kişiyi ardında bıraktı. 2019’a giden ve devamını içine

alan süreçte terör örgütü IŞİD’in kontrol ettiği bölgelerdeki kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere yaşayan kişilerin akıbetlerinin ne olacağı ise IŞİD sonrası dönemdeki en büyük soru işaretlerinden birisi olarak belirdi ve hâlen tam olarak cevaplanamadı. Bir yandan el-Hol ile sembolleşen IŞİD ardılı kimse-

lerin kaldıkları kamplardaki şartlar, diğer yandan geri alımlar sonucu orijin ülkelerine dönenlerin akıbetleri birçok tartışmayı beraberinde getirdi. Bu tartışmaların en önemlilerinden birisi de Suriye'nin kuzeyindeki kamplardan Irak'a götürülen kimselerin uzun vadede yeni bir radikalleşme dalgasını

başlatıp başlatamayacağıyla ilgili oldu.

IRAK'A DÖNENLERİN GENEL DURUMU

Irak hükümeti, Mart 2019'dan beri IŞİD'in kontrol ettiği topraklarda yaşamış ve yoğunluklu olarak

kadın ve belirli yaş aralığındaki çocuk vatandaşlarını irili ufaklı birçok şekilde ülkesine geri götürmüştür. Bu süreçte geri dönen kişilerin daha önce IŞİD'le bağlantılı bir suçla karışmaması konusunda titizlik gösterildiği bilinmektedir. Sürecin hızlandırılması yönündeki yapılan açıklama ve

atılan adımlarla birlikte Irak bugün, Suriye'deki el-Hol Kampı'ndan kendi vatandaşlarını en çok geri kabul eden ülkelerin biri olmuştur.

“

Dönerlerin deradikalizasyon sürecinden geçerek rehabilite olması ve toplumun yeniden bir parçası hâline gelmesi, dönerlere ilişkin tartışmaların en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Kimileri radikalleşmiş kimselerin asla yeniden toplumun bir parçası olamayacağını savunurken kimileri de deradikalleşme ve deradikalleşmenin süreç olduğunu, her bir birey için geçerli olabileceğini, dolayısıyla dönerlerin topluma kazandırılmasının mümkün olduğunu savunmaktadır.

”

IŞİD'e katılmak için Irak ve Suriye'ye seyahat eden kişileri geri kabul etmeye çekimser yaklaşan diğer birçok ülkenin aksine Irak hükümeti, Suriye'deki tüm vatandaşlarını geri getirmeyi planlamaktadır ve bu konuda daha fazla uluslararası destek talep etmektedir. Hatta bu konuyu bir adım daha ileriye taşıyarak el-Hol Kampı'nın tamamen kapatılması gerektiğini savunmaktadır. Irak'ın bu tutumunun ardında yatan sebep ise mevcut durumun kendi aleyhine işlediğini düşünmesidir. Geri dönüşlerin koordinasyonuna öncülük eden Irak Ulusal Güvenlik Danışma Konseyi, el-Hol Kampı'nda radikalleşmenin güçlü olduğunu ve durumun kontrolden çıktığını belirterek, mevcut şartların Irak ulusal güvenliği için önemli bir tehdit oluşturduğunu dile getirmektedir. Nitekim nüfusunun yaklaşık olarak 50 bin olduğu düşünülen el-Hol Kampı sakinlerinin yarısını Iraklılar

oluşturmaktadır. Ayrıca 10 bin civarında olduğu belirtilen yabancı terörist savaşçıların (YTS) üçte birinin de yine Irak vatandaşı olduğu belirtilmektedir. Peki yüksek güvenlik endişeleri nedeniyle belirli gruplar hâlinde kamptan çıkarılan aileleri kendi ülkelerinde nasıl bir süreç beklemektedir?

Irak hükümetinin şimdiye kadar takip ettiği prosedür, ülkeye döner ailelerin Irak'ın kuzeyinde yer alan ve kapalı bir tesis olarak kabul edebileceğimiz Cidde-1'e transfer edilmesi ve burada birkaç ay yaşamlarını idame ettirmelerini sağlamak olmuştur. Ancak bu sürecin BM'nin güvenli ve gönüllü geri dönüş ilkelerini karşılayıp karşılamadığı ve bu insanların yeniden entegrasyonunun başarı durumu soru işaretleriyle doludur. Irak'ta bulunan BM Yardım Misyonu ve Uluslararası Göç Örgütü'nün bu sorulara şimdilik yanıtsız kalması da ülkeye döner kişilerin akıbeti-

nin belirsizliğiyle ilgili şüpheleri artırmaktadır. Yeni grupların bu tesise getirilmesi devam ederken, burada birkaç ay kalan ve Suriye'den ayrıldıkları için görece daha iyi şartlara sahip olan aileler, sonraki süreçte kendilerini neyin beklediği konusunda belirsizlik içerisindedir. Toplumdan dışlanma veya kendilerine yönelik misilleme girişimleri yapılması gibi durumlar onlar için endişe verici olmaktadır. Kamptan ayrılan ailelerin kimlik veya pasaport gibi temel belgelerinin bulunmadığı probleminin yanı sıra geri döndüklerinde kalacak bir yeri ya da kira ödeyebilecek maddi imkânları da kısıtlıdır. Bu aileler Irak'ta yaşadıkları bölgeye geri dönme konusunda da kendilerini güvensiz hissetmektedir. Ancak başka bir seçeneğin bulunmaması onları bu duruma zorlamaktadır. Her ne kadar Irak hükûmeti yetkilileri tarafından resmî açıklama olmasa da bölge aşiretlerinin de geri dönen şahıslara karşı güvensiz hissettiği bilinmektedir. Bu açıdan her iki tarafın da karşılaştığı ya da ileride karşılaşabileceği durumlara karşı ülkede deradikalizasyon ve entegrasyon süreçlerinin başarılı bir şekilde başlatılması ve yürütülmesi son derece elzemdir.

DERADİKALİZASYON PROGRAMLARI VE IRAK

Dönerlerin deradikalizasyon sürecinden geçerek rehabilite olması ve toplumun yeniden bir parçası hâline gelmesi, dönerlere ilişkin tartışmaların en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Kimileri radikalleşmiş kimselerin asla yeniden toplumun bir parçası olamayacağını savunurken kimileri

de radikalleşme ve deradikalizasyonun süreci olduğunu, her bir birey için geçerli olabileceğini, dolayısıyla dönerlerin topluma kazandırılmasının mümkün olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, dünyanın çeşitli ülkelerindeki programlarda deradikalizasyon sürecinin başarılı olup olmayacağı hiçbir zaman netlik kazanmamıştır. Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Suudi Arabistan, Mısır, Endonezya ve daha birçok ülke radikalizasyon programları uygulamaktadır. Ancak bu programların başarıları konusunda yapılan çalışmalar net sonuçlara ulaşmanın mümkün olmadığını fakat buna karşın önemli kazanımların elde edildiğini göstermektedir.

“**Irak hükûmeti, uluslararası hukuk çerçevesinde geri dönüşleri tamamlama konusunda kararlı görünmekte fakat uzun vadeye yayılması gereken deradikalizasyon sürecinin detayları ciddi belirsizlikler barındırmaktadır.**”

Hükûmetlerin, kesin sonuçlar vermese de kaynak ayırarak önemli yatırımlar yaptığı deradikalizasyon programlarından beklenti içerisinde olduğu açıkça görülmektedir. Bahsi geçen programlar, radikalleşmiş kişilerin maddi ve manevi olarak adeta bir yenilenme sürecine girmesini öngörmekte ve bu süreç ise maddi imkanlarla doğrudan bağlı konumda olmaktadır. Irak'a bakıldığında geri dönerlerin topluma kazandırılmasıyla ilgili yapılan çalışmaların son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Irak'ta

hükûmetin ve diğer devlet kurumlarının bir yandan PKK ve IŞİD ile mücadele çerçevesinde güvenlik operasyonlarına, diğer yandan 2003 sonrası dönemde bir türlü tamamlanamayan siyasal düzeni oturtmaya çalışması çabaları altında geri dönerlere enerjisini ayırması zor görünmektedir. Bununla birlikte geri dönerlerin yeniden toplumun bir parçasına dönüşmesi için ise maddi ve manevi detayları titiz şekilde hazırlanmış programlar eşliğinde bir süreçten geçmeleri de elzem görünmektedir. Bu şartlar altında Irak hükûmetinin dönerler için ayırdığı kaynaklar dikkate alındığında geri dönerlerin topluma kazandırılması ve yeniden terör örgütleri için elverişli birer hedefe dönüşmemelerinin sağlanması kolay görünmemektedir. Sonuç olarak, Irak hükûmeti, uluslararası hukuk çerçevesinde geri dönüşleri tamamlama konusunda kararlı görünmekte fakat uzun vadeye yayılması gereken deradikalizasyon sürecinin detayları ciddi belirsizlikler barındırmaktadır. Bu ve yukarıda bahsi geçen tüm bu belirsizlikler ise Suriye'nin kuzeyinden Irak'a götürülen kişilerin uzun vadede yeni bir toplumsal radikalleşme dalgasına dönüşüp dönüşmeyeceği konusunda endişelere yol açmaktadır. Türkiye ve diğer komşu ülkeleri de yakından ilgilendiren bu kitlesel radikalleşme riski karşısında Irak hükûmetinin ve diğer devlet kurumlarının politikaları sorunla baş etme konusunda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, Irak'ın açıkça talep ettiği bu destek konusunda ise ortak bir tutum belirleyemeyen uluslararası toplumun, daha fazla sorumluluk alması gerekmektedir. ■

RUSYA'DA ASKERÎ DARBE GİRİŞİMİ: WAGNER GRUBU'NUN VEDA OPERASYONU MU?

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

Wagner'in başkaldırısı Rusya, Ortadoğu ve Afrika güvenliği açısından ne anlama gelmektedir? Rus dış politika araştırmacısı olarak yazdığım son Wagner makalesi tam bir sene önce, Haziran 2022'de yayımlanmıştı ve o zamandan bu yana örgütte çok şey değişmişti.

”

24

Haziran'da Rusya Federasyonu'nun başkentinde terörle mücadele operasyon rejiminin devreye girmesiyle 1940'lı yıllardan beri Moskova ilk defa kuşatmaya hazırlan-

maktaydı. Daha önce Özel Askerî Şirket (ÖAŞ) Wagner'in ayaklanması ve başkente doğru harekete geçmesinin ardından, ülkenin bir dizi batı ilinde de terörle mücadele operasyonları ilan edilmiştir. İngiliz istihbaratı bunu “Rusya'nın bir devlet olarak (1990'lardan) son zamanlarda karşılaştığı en ciddi meydan okuma” şeklinde nitelendirmiştir. Peki Wagner'in başkaldırısı Rusya, Ortadoğu ve Afrika güvenliği açısından ne anlama gelmektedir? Rus dış politika araştırmacısı olarak yazdığım son Wagner makalesi tam bir sene önce, Haziran 2022'de yayımlanmıştı ve o zamandan bu yana örgütte çok şey değişmişti. İlk önce, Ukrayna savaşı-na aktif katılımı

nedeniyle grup birçok kez tamamen yok olmanın eşiğine gelmiştir. Bu savaş sırasında Wagner birimlerine yeni personel ve paralı askerler çağırılarak Af-

rika ve Ortadoğu'dan Ukrayna cephesine deneyimli savaşçılar transfer edildi. Son olarak, savaşın geçen aylarında organizasyon komutanlarıyla üst düzey Rus liderliği arasındaki çatışma şiddetlenerek kritik noktaya ulaşmıştır. Bugün Kremlin'in artık bu özel askerî şirketle olan bağlantısını inkâr etmediği,

onun Rusya'da oldukça popüler hâle geldiği ve hatta gönüllü Wagnercilerin Ukrayna savaşına girme karşılı-

ğında çekici maddi ödüllerle teşvik edildiği aşikârdır. Wagner, Rus düzenli ordusunun bile yapamadığı en zor ve kanlı görevleri başaran prestijli bir askerî birlik ünü kazanmıştır. Ukrayna'daki faaliyeti, genellikle üyelerinin sivillere ve savaş esirlerine karşı işlediği zulümlerle özdeşleştirilmektedir. Geçtiğimiz yıl içinde bu grup, gölgeden çıkarak gerçek yüzünü

göstermiş ve Rusya'nın Ukrayna ile olan savaşına yardım etmeye odaklanmak için dünyanın en sıcak bölgelerindeki varlığını azaltmıştır.

“ Çağrılarının dikkate alınmaması ve 23 Haziran Cuma günü bir Rus savaş jetinin Wagner askerî mevzilerini bombalaması üzerine, Prigojin liderliğindeki konsey, birlikleri Moskova'ya geri çekme, Kremlin'i ele geçirme ve ülkenin üst düzey askerî ve siyasi liderliğini değiştirme kararı almıştır.

2023 WAGNER-KREMLİN ÇARPIŞMASI

Bu yılın başında, Wagner'in kurucusu ve başkanı Yevgeniy Prigojin ile Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu arasında, tarafların Ukrayna'nın Bahmut şehri muharebesine eşitsiz katılımı nedeniyle ciddi bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Şehrin üzerindeki aylar süren yoğun çatışmalar sırasında Savunma Bakanlığı, Wagner'in adamlarını canlı kalkan olarak kullanırken,

bu durum önemli sayıda askerî ölümle sonuçlanmış, resmî Rus Ordusu ise rezervlerini koruyabilmiştir. Bahmut olayı, Wagner'in başı Prigojin'i Rusya'nın uzak doğusunda mahkûm edilmiş suçlular aracılığıyla yeni askerler toplamaya yönlendirmiştir. İlkbaharın gelmesiyle birlikte ise Prigojin, Ukrayna cephesinin ortasında bulunarak Rus yönetimini askerî, mühimmat, insani ve parasal yardıma çağrılarda bulunan ve büyük miktarda ağır küfür içeren düzenli vi-

deo mesajları kaydetmeye başlamıştır. Ayrıca Savunma Bakanlığını yolsuzluk ve ordu içindeki disiplinsizlik nedeniyle eleştirerek askerî liderliğe, yaklaşık 25.000 kişilik şirket kontenjantı desteksiz bırakılmaları çağrısında bulunmaktaydı. Fakat çağrılarının dikkate alınmaması ve 23 Haziran Cuma günü bir Rus savaş jetinin Wagner askerî mevzilerini bombalaması üzerine, Prigojin liderliğindeki konsey, birlikleri Moskova'ya geri çekme, Kremlin'i ele geçirme ve

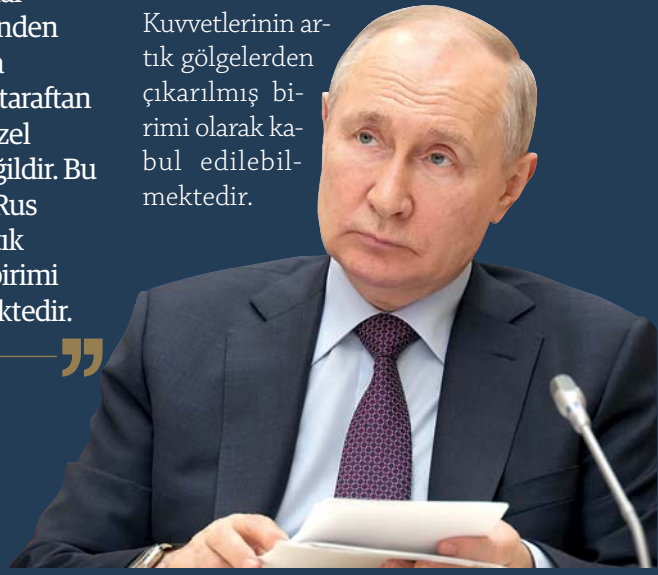

DARBE GİRİŞİMİNİN DETAYLI SENARYOSU

23 Haziran gecesi Wagner Grubu, Rostov-na-Donu ilindeki Ukrayna'ya karşı yürütülen askerî operasyonların karargâhı dahil olmak üzere kritik şehirlerin kontrolünü ele geçirmiştir. Diğer Wagner birlikleri ise Moskova'ya ulaşmayı hedefleyerek Voronej bölgesindeki stratejik askerî tesisleri alıp kuzeye doğru ilerlemiştir. Yerel halkların raporlarına göre Wagnercilerin muhtemelen de Lipetsk bölgesine kadar girebildikleri bilinmektedir. En kritik anlarda Wagnerciler, Moskova'ya yaklaşık 200 kilometrelik ya da 1,5 saatlik mesafede idi. Wagner ile Rus Ordusu ve güvenlik güçleri arasında çatışma olduğuna dair çok az kanıt bulunması, resmî askerlerin pasif kaldığı veya sessizce Wagnercilerin yanında yer aldığı şeklinde yorumlanmaktaydı. Wagner ile düzenli ordu ve devlet arasındaki bağlantıdan bahsederken, isyanın bastırılmasından kısa bir süre sonra Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, bu kuruluşun yıllar boyunca devlet bütçesinden finanse edildiğini açıkça söylemiştir. Fakat diğer taraftan Rusya yasalarına göre özel askerî şirketler yasal değildir. Bu nedenle Wagner resmî Rus Silahlı Kuvvetlerinin artık gölgelerden çıkarılmış birimi olarak kabul edilebilmektedir.

ülkenin üst düzey askerî ve siyasi liderliğini değiştirme kararı almıştır. Aynı zamanda Prigojin'in konuşma ve video mesajlarında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i herhangi bir şekilde suçlamadığını ve eski patronuna olan sadakatini defalarca vurguladığını belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra, cuma gecesi Wagner güçlerinin Rusya Federasyonu'nun batı bölgelerindeki idari binaları ele geçirmeye başlamasıyla Rusya'da de facto bir iç savaş ilan edilmiştir.

“
Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, bu kuruluşun yıllar boyunca devlet bütçesinden finanse edildiğini açıkça söylemiştir. Fakat diğer taraftan Rusya yasalarına göre özel askerî şirketler yasal değildir. Bu nedenle Wagner resmî Rus Silahlı Kuvvetlerinin artık gölgelerden çıkarılmış birimi olarak kabul edilebilmektedir.

Ayaklanmanın cumartesi sabahı yaptığı acil durum konuşmasında ise Putin, Rusya'nın "hayatta kalmak için savaştığını" ve ülkede bir isyan örgütlenme girişimlerinin olduğunu dile getirmiştir. İmparatorluğun 1917 yılında hoşnutsuz askerler tarafından istikrarsızlaştırıldığı ve hükümetin devrildiği döneme atıfta bulunarak, benzer bir senaryonun 2023'de gerçekleşme ihtimalinden endişe duyuyordu. Bu sebeple bir ay önce Rus yönetimi, Wagner'i aşırılık yanlısı ve terörist bir örgüt olarak tanıma ihtimalini tartışmaktaydı. Büyük metropol kentlerde Wagner Özel Askerî Şirketinin reklam afişlerinin hızla kaldırıldığı ve ofislerinde aramalar yapıldığı bildirilmekteydi.

Öte yandan, Prigojin'in 25 bin kişilik paralı ordusunun Rostov veya Voronej'e pek savaşmadan kolayca girebilmesi şaşırtıcı değildir. Rusya'nın neredeyse tüm askerî rezervleri Ukrayna'da savaştıklarından sınırdaki Wagner'e karşı koyacak bir birlik bulunmamaktaydı. Büyük olasılıkla bunun farkında bulunan ve Rus savunma sisteminin bir parçası olan Prigojin, ayaklanma için doğru anı bekleyince kendi rezervlerinde ve sınır bölgelerinde kalan tüm Wagner personeli ve askerî teçhizatı ace-

leyle başkente doğru yönlendirmiştir. Hatta Rus uçaklarının paralı asker konvoylarını bombalamasına rağmen, çoğu analiz resmî Silahlı Kuvvetlerinin Wagner'in kaybettiği teçhizat miktarından daha fazla kayıp verdiğini tahmin etmiştir.

“
Çağlarının dikkate alınmaması ve 23 Haziran Cuma günü bir Rus savaş jetinin Wagner askerî mevzilerini bombalaması üzerine, Prigojin liderliğindeki konye, birlikleri Moskova'ya geri çekme, Kremlin'i ele geçirme ve ülkenin üst düzey askerî ve siyasi liderliğini değiştirme kararı almıştır.”

İSYANA ULUSLARARASI TEPKİLER

24 Haziran boyunca Rusya Başkanı Vladimir Putin, birçok dünya lideri ve müttefikleriyle telefon görüşmeleri yapmıştır. Bazı görüşmelerinin sonuçları aşağıdaki gibi olmuştur. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) üyesi bir ülke olarak Kazakistan tarafsızlık ilan etmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Prigojin'in isyanını Rusya'nın iç meselesi olarak gördüklerini belirtmiştir. Suriye'deki

Şii paramiliter gruplar ise Putin rejimini desteklemeye ve hatta devlet bütünlüğünü savunmak için Rusya'ya asker göndermeye hazır olduklarını açıklamışlardır. Dolayısıyla Kremlin ve Wagner arasındaki anlaşmazlığın tırmanması ve uzaması durumunda, grubun daha önce Suriye, Libya ve diğer bölgelerde uzun süre yan yana savaşan Hizbullah ve Devrim Muhafızları gibi Ortadoğu'daki devlet dışı silahlı aktörleriyle doğrudan çatışma yaşanması ihtimali yüksekti. Yevgeniy Prigojin'in silahları bırakıp otoritelere teslim olmayı kabul etmesinin nedeni muhtemelen eski müttefiklerinden kaynaklanan bu ani hamle olduğu söylenebilir. Çünkü Prigojin, Rus Ordusundan ciddi direnişle karşılaşmasa da Ortadoğu ya da Afrika'dan gelen iyi eğitilmiş birliklere karşı koyamayacağını anlamıştır.

Aynı gün Putin ile bir telefon görüşmesi yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bu darbe girişimini çözmek için "üzerine düşeni yapmaya" hazır olduğunu söylemiştir. Her iki devlet başkanının basın servisleri, Erdoğan'ın "Rus liderliğinin adımlarına tam desteğini ifade ettiğini" bildirmiştir. Belarus Başkanı Aleksandr Lukaşenko ise Putin ile görüşmesinin ardından ülkesini terk ederek Tür-

kiye'ye varmıştır. Belarus muhafefet medyası, Lukaşenko'nun ailesinin Bodrum'da kaldığını söylemekteydi. Diğer taraftan, Baltık ülkelerin liderleri, Rusya'daki olayları yakından takip ederek kendi vatandaşlarına Rusya ve Belarus'u ziyaret etmemeleri ve orada bulunanların da mümkün olan en kısa sürede bu ülkeleri terk etmeleri çağrısında bulunmuştur. Letonya, Rus vatandaşlarına turistik, insani ve diğer tiplerde vize vermeme kararını almıştır. Çek Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, resmen tarafsızlığı koruyarak Twitter'da "Ukraynalı Kırım'daki yaz tatilimin yaklaştığını görüyorum" diye bir mesaj paylaşmıştır.

“

Wagner'in kapatılmasıyla Moskova'nın Ortadoğu'daki otoritesinin önemli ölçüde azalması ve Hizbullah gibi paramiliter örgütlerin bölgesel liderliği üstlenmesi oldukça olasıdır. Afrika'ya gelince orada bulunan Wagnerci askerler, darbe girişimini desteklemedikleri sürece muhtemelen Rus Silahlı Kuvvetlerinin resmî himayesi altına girip pozisyonlarını koruyabileceklerdir.

”

WAGNER'İN GELECEĞİ

24 Haziran Cumartesi akşamı, Belarus Cumhurbaşkanı Lukaşenko ile yaptığı telefon görüşmesinin ardından Yevgeniy Prigojin, paralı asker konvoylarını geri çevirmiş ve saha kamplarına doğru ters yönde ilerlemeyi emretmiştir. Daha sonra Prigojin'a karşı açılan ceza

davasının kapatılacağı ve Prigojin'in Rusya'yı terk ederek Belarus'a yerleşeceği öğrenilmiştir. Prigojin, Lukaşenko ve belki diğer üst düzey Rusyalı politikacıların da dâhil olduğu görüşmeler bütün gün sürmüştür. Sonuç olarak, Wagner Grubu'nun Rusya Federasyonu'ndaki faaliyetini durdurması ve gerilimi düşürmek için daha fazla adım atma önerisi kabul edilmiştir. Ayrıca yetkililer, isyana katılan Wagnercilerin “cephede gösterdikleri yararlılıkları” dikkate alınarak affedileceklerini, ayaklanmaya katılmayanların ise Savunma Bakanlığı ile resmî sözleşme imzalayabileceklerini belirtmiştir. Yine de yapılan görüşmelerde Savunma Bakanlığındaki kadro değişiklikleri ele alınmamıştır. Ancak bu olayların ardından, Suriye savaşı sırasında Wagner ile yakın ilişkileriyle bilinen ve grup liderliğine video mesajı kaydeden tek Rus subayı olan Ukrayna'daki özel askerî operasyonun komutanı General Sergey Surovkin devletçe tutuklanıp görevinden uzaklaştırılmıştır. Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı ve esasen Savunma Bakanlığının ikinci adamı olan General Valeriy Gerasimov bu süreç sonrasında fazla göz önünde değildir. Son günlerde ise Ukrayna'nın Zaporijya bölgesinde savaşıyan ordu komutanı General İgor Popov, Donbas savaşının kışkırtıcısı İgor Strelkov-Girkin ve Novorossiya teşkilatının lideri Pavel Gubarev, Vladimir Putin'i eleştirdikleri için görevden alınıp tutuklanmıştır.

Dış ilişkiler ve Rusya'nın farklı bölgelerdeki askerî rolü açısından ise Wagner Ayaklanması, son derece ciddi sonuçlar taşımaktadır.

Darbeden iki gün sonra Yevgeniy Prigojin, Wagner'in 1 Temmuz itibarıyla varlığının sona ereceğini açıklamıştır. Onunla birlikte savaşan paralı askerlerin yüksek ihtimalle de Belarus'a taşınarak devlet başkanının güvenliğini sağlayacakları veya Ukrayna, Polonya ve Letonya topraklarına askerî saldırı yapacakları dillendirilmiştir. Wagner'in ve özellikle Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu ve Afrika'daki gizli faaliyetleri bir dereceye kadar sınırlandırılarak düzenli Rus Ordusu, İran yanlısı silahlı aktörler veya diğer yeni kurulan farklı örgütler tarafından sürdürülebilir. Dolayısıyla genel olarak, Rus liderliğinin özel askerî şirketleri kullanma konseptini ulusal güvenlik tehditleri açısından yeniden değerlendireceği söylenebilir. Wagner'in kapatılmasıyla Moskova'nın Ortadoğu'daki otoritesinin önemli ölçüde azalması ve Hizbullah gibi paramiliter örgütlerin bölgesel liderliği üstlenmesi oldukça olasıdır. Afrika'ya gelince orada bulunan Wagnerci askerler, darbe girişimini desteklemedikleri sürece muhtemelen Rus Silahlı Kuvvetlerinin resmî himayesi altına girip pozisyonlarını koruyabileceklerdir. Bu gelişmelerden sonra Kremlin ise toprak bütünlüğüne, ülke yapısına ve rejimin korunmasına yönelik kritik uyarı mesajlarını dikkate alıp daha derin tehditleri önlemeye çalışmaktadır. Sonuç olarak bu süreçte ise askerî generallerin tutuklanması ve Wagner'in yeniden biçimlendirmesiyle birlikte, iktidarın tamamen Putin'in elinde merkezileştirilmesi, istihbaratın güçlenmesi ve ordu rolünün yeniden değerlendirilmesi söz konusudur. ■

DOLARSIZLAŞTIRMANIN YAYGINLIĞI VE ÖNÜNDEKİ ENGELLER

GÖKHAN ERELİ

Koordinatör ORSAM

“

Bu süreç, alternatif para birimlerinin, yenilikçi teknolojilerin veya yerel para birimlerinin kullanımını teşvik etmektedir ve bu anlamda sadece tek bir ülke tarafından sürdürülmemektedir. Dolarsızlaştırma Asya'dan Latin Amerika'ya ve Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar geniş bir yelpazede yayılmış ve dolayısıyla önemini son yıllarda pekiştirmiştir.

”

Uluslararası siyasi sistemdeki eğilimler gibi, uluslararası ekonomik sistem de kendi eğilimlerini sergilemektedir. Özellikle son yıllarda, küresel enflasyondaki artış, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) güçlü dolar politikası ve merkez bankalarının dünya çapında faiz artırımları gibi bazı eğilimler ortaya çıkmıştır. Öne çıkan küresel bir eğilim ise uluslararası piyasalarda ABD dolarına olan bağımlılığı azaltmayı amaçlayan dolarsızlaştırma sürecidir. Bu süreç, alternatif para birimlerinin, yenilikçi teknolojilerin veya yerel para birimlerinin kullanımını teşvik etmektedir ve bu anlamda sadece tek bir ülke tarafından sürdürülmemektedir. Dolarsız-

laş-
tırma
A s -
ya'dan La-
tin Ameri-
ka'ya ve Orta-
doğu'dan Afrika'ya ka-
dar geniş bir yelpazede
yayılmış ve dolayısıyla öne-
mini son yıllarda pekiştirmiş-
tir.

DOLARSIZLAŞTIRMA SÜRECİNİN BOYUTLARI

Son birkaç on yılda, birçok ülke ve uluslararası örgüt, küresel ekonomik sistemde ABD dolarının hâkimiyetinin yerine geçecek alternatif araçlar oluşturmak için özverili çaba harcamıştır. ABD dolarının küresel rezerv para birimi

olarak İngiliz sterlininin tahtını devirmesi 20. yüzyılın başlarında, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından 1920'lerde küresel altın akışlarının ABD'ye arttığı dönemde gerçekleşti. Ardından, 1944'te Bretton Woods sisteminin kurulması, uluslararası ticaretin çoğunlukla ABD doları üzerinden gerçekleştirildiği bir düzende küresel rezerv para biriminin rolünü pekiştirdi. 1960'lar, ABD dolarının küresel rezervlerde görülmemiş bir şekilde dolaşımının arttığı bir dönem olarak kaydedildi ve dolara yeterli altın desteklemesini sağlamanın zorluğu bu dönemde fark edildi. Bu, 1971'de ABD Başkanı Nixon'ın doları altına dönüştürülemez hâle getiren kararını almasıyla sonuçlandı ve bu da "dolarlaştırma (dolarization)" olarak bilinen sürecin kritik bir aşamasını simgeliyordu. Diğer bir ifadeyle 1970'ler, ABD dolarının genel pazarda yaygın olarak dolaştığı bir dönem olarak kaydedildi.

Bu gelişen hikâye boyunca, ABD dolarına aşırı derecede bağımlılığı hafifletmek için alternatifler geliştirilmesine ciddi şekilde çaba

harcandı. Uluslararası piyasalar daha fazla para birimi çeşitlendirmesi ve finansal dayanıklılık ararken, doların yerine geçebilecek uygun alternatiflerin arayışı, küresel ekonomik manzaranın sürekli evrilen bir bölümünü temsil etmektedir. Bakıldığında olayların gelişimi ABD için ilginç bir dönüm noktasına şahit oldu. 2000'lerin başında küresel rezervlerin büyük bir kısmının ABD dolarında tutulduğu ve bu seviyenin %70'inin hemen üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak 2023'e gelindiğinde, bu yüzde önemli ölçüde azaldı ve %55 dolaylarına düştü. %15'lik bu büyük düşüş, özellikle 85'ten fazla ülkenin dünya çapında dolarsızlaştırma çabalarında aktif olarak yer aldığı göz önüne alındığında derinlemesine dikkat gerektirmektedir. Eşzamanlı olarak, ABD'nin küresel GSYİH içindeki payı da belirgin bir düşüş yaşadı. 1945'teki hemen sonrasında %56'ya yakın olan bu payı, 2020'lerde yaklaşık %24'e düşü. Bu durum, ekonomik önemde büyük bir değişimin işareti olarak görülmektedir. Dikkate değer şekilde, dolarsızlaştırma süreçlerine katılan uluslararası siyasi sistemin

üçte birinden fazlasını temsil eden 85 ülke, bu eğilimin daha fazla yayılma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekten de dolarsızlaştırma, uluslararası ekonomik sistemi şekillendiren en çarpıcı güçlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, BRICS, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) gibi önemli uluslararası ve bölgesel entegrasyon hareketleri ve örgütlerinin dinamik katılımı, dolarsızlaştırmayı sıradan bir uluslararası eğilimden öte, sınır aşan bir güce ve eğilime dönüştürmektedir. Bu gelişmeler ışığında, dolarsızlaştırmanın sonuçları tek bir ulusun sınırlarının ötesine uzanan, küresel ekonomik düzeni kapsayan dönüştürücü bir paradigmadaki yansımalarıdır. Çeşitli ve dirençli bir para sisteminin cazibesi, ulusların ve örgütlerin hızla değişen bir finansal manzarayı keskin zekâ ve uyumla yönlendirme çabalarıyla birleşerek, uluslararası ekonomik bağımsızlığın arayışıyla küresel ölçekte kesişmektedir. Dünya, dolarsızlaştırmanın gelişen hikâyesini kolektif olarak izlerken, uluslararası ekonomik sistemin dinamiklerinin sürekli ilerleme ve refah arayışının

etkisiyle sürekli olarak değişim hâlinde olduğu bir gerçeği önümüzde bulundurmaktadır.

“

Dolarsızlaştırma Çin, Rusya, İran, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Venezuela, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kazakistan, Mauritius, Sri Lanka, Malezya ve bir dizi diğer ülke tarafından takip edilmektedir. Bu bağlamda, Rusya, özellikle 2010'ların başından itibaren dolarsızlaştırma stratejisini önemli ölçüde yoğunlaştıran önde gelen bir ülke ortaya çıkmaktadır.

”

DOLARSIZLAŞTIRMANIN GEREKLİLİĞİNE İNANÇ: İLKELERİ, GÖSTERİMLERİ VE ZORLUKLAR

Dolarsızlaştırma süreçleri, temel olarak jeopolitik riskler ve ekonomik dinamikler nedeniyle desteklenmektedir. Öncelikle, ABD Dolarının siyasi bir silah olarak araçsallaştırılması, uluslararası ekonomik iş birliği ilkesine aykırıdır. Söz konusu ilke ise iş birliğinin herkes için faydalı olduğuna ve barışın ticaret yoluyla sağlandığına dair bir olgudur. Yakın dönemlerde SWIFT altında Rusya ve İran'a uygulanan yaptırım örnekleri, ABD dolarının silahlaştırılma sürecini göstermiştir. Ayrıca, 1945'te ABD dolarının rezerv para birimi olarak kabul edildiği zaman uluslararası sistemin güç dağılımı, mevcut dünya düzenindeki siyasi/ekonomik dinamikleri artık yansıtmamak-

tadır. Bu nedenle, zaten gerçekleşen siyasi çok kutuplu ve çok taraflı bir sisteme geçiş, uluslararası sistemde "parasal çok taraflılık" veya "parasal çok kutupluluk" gerektirmektedir. Bu durum da daha adil bir dünya düzenini yansıtabilir. Bu olasılıklar, sadece belirli aktörler için değil, diğer büyük ve orta güçlerin de daha adil bir uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olma ve ekonomik-parasal etkilerini buna göre genişletme şansı sunabilir.

Dolarsızlaştırma Çin, Rusya, İran, Hindistan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Suudi Arabistan, Venezuela, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kazakistan, Mauritius, Sri Lanka, Malezya ve bir dizi diğer ülke tarafından takip edilmektedir. Bu bağlamda, Rusya, özellikle 2010'ların başından itibaren dolarsızlaştırma stratejisini önemli ölçüde yoğunlaştıran önde gelen bir ülke ortaya çıkmaktadır. Bu stratejik çaba, Rusya Federasyonu Merkez Bankası tarafından artan altın alımlarıyla birlikte, para birimi rezervlerini çeşitlendirmek için euro ve Çin yuanını parasal repertuarına dâhil etme konusunda yoğun bir çaba içermektedir. Çeşitlendirme çabalarını desteklemek amacıyla Rusya, BRICS ortakları ve diğer önemli ticaret mütefikleriyle ticaret işlemlerinde yerel para birimlerinin kullanımını teşvik etmektedir. Rusya'nın dolarsızlaştırma stratejisinin kararlı uygulanması, dolarsızlaştırmanın etkisini hızlandırarak, yerel etki alanının içinde dolarsızlaştırmanın hızını yoğunlaştırmaktadır. Bu arada, ABD finansal yaptırımlarının zorluklarından kısmen etkilenmeyen yahut bu olumsuz etkiyi azal-

tabilen İran, Hindistan, Rusya ve Türkiye ile yapılan SWAP benzeri ve SWAP ilişkili anlaşmalarla doların olumsuz etkisi ile başa çıkma gayretiyle de ilgilidir. Bu anlaşmalar yerel paraları ustaca kullanarak ticaret bağlarını güçlendirmektedir ve ticaretle ilgili faaliyetleri artırmaktadır.

“ ABD dolarının küresel rezerv para birimi olarak kökleşmiş statüsü, yerel para birimlerini güçlendirmek ve çeşitlendirmek için güçlü çabalara ve alternatif, ortak ve yenilikçi parasal araçların geçerliliğini araştırmaya yönelik çabalara ihtiyaç duymaktadır.

Diğer bir ifadeyle İran'ın dolarsızlaştırma manevraları, güvenilir ticaret ortakları tarafından temin edilen temel malların düzenli bir şekilde tedarik edilmesiyle sonuçlanmakta ve özellikle Rusya-Ukrayna savaşı gibi İran için jeopolitik öneminin arttığı kritik dönemlerde ABD yaptırımlarının etkisini azaltmaktadır. Bu gelişen manzara içinde dolarsızlaştırmanın stratejik takibi, ekonomik özerklik ve dayanıklılığı daha fazla elde etmeye kararlı uluslar için etkili bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Küresel ticaretin sınırlarını dönüştüren bu dönemde her katılımcı, dinamik değişimler ve zorluklarla karakterize edilen bir dünyada ayakta kalmayı amaçlamaktadır.

Dolarsızlaştırma hareketinin kattığı çok yönlü yollar ve çeşitli alternatifler arasında, bu dönüşümsel fenomen içinde zorluklar

hâlâ varlığını sürdürmektedir. ABD dolarının küresel rezerv para birimi olarak kökleşmiş statüsü, yerel para birimlerini güçlendirmek ve çeşitlendirmek için güçlü çabalara ve alternatif, ortak ve yenilikçi parasal araçların geçerliliğini araştırmaya yönelik çabalara ihtiyaç duymaktadır. Bu kritik dönemde, dolarsızlaştırma politikalarının sürdürülebilirliği, bu büyük hedefe yönelik ulusların kararlı siyasi iradesine dayanmaktadır ve aynı zamanda ortaya çıkabilecek ekonomik ve siyasi sürtüşmeleri ustalıkla yönlendirmeye dayanmaktadır. Başka bir engel, farklı ülkeler ve örgütler arasında olası tereddüt ve uyumsuz koordinasyonun varlığı şeklinde ortaya çıkabilecektir. Bu tür tereddüt ve uyumsuzluklar, bu dönüşümsel süreçlerin ilerlemesini engelleyebilir veya yavaşlatabilir. Gerçekten de dolarsızlaştırmanın hızı, gözlemcileri, ufukta beliren değişimin beklediği bir durum olarak görmeye teşvik edebilir. Ancak bu ölçülü ilerleme, durgunluk anlamına gelmemektedir; aksine daha çeşitli ve dengeli bir küresel ekonomik manzaraya doğru yavaş ama durmaksızın ilerlemenin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dolarsızlaştırmanın dünya sahnesini etkilemeye devam ettiği bir dönemde, sistemdeki aktörler ilerlemenin beklediği zorlukları aşmada proaktif kararlılık ve kolektif iş birliğinin vazgeçilmez olduğunu görmektedir. Sonuç olarak bu çerçevede dolarsızlaştırmanın gelişen hikâyesi, parasal bağımsızlığın arttığı ve giderek birbirine daha fazla tutunan küresel bir ekonominin işaret ettiği uluslararası finans tarihinde önemli bir bölüme işaret etmektedir. ■

MİLLÎ UZAY PROGRAMI'NDA TÜRKİYE VE KARABEYOĞLU'NUN SÜRECE KATKILARI

ZEYNEP DURAN

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

“

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ilan edilen Türkiye'nin Millî Uzay Programı ve Türkiye'nin bu alandaki strateji, hedef ve projelerinin yanı sıra 10 yıllık vizyonuna dair detaylar paylaşılmıştır. Hedefler kapsamında on madde paylaşılmıştır ve Türkiye'nin uzay alanındaki en çok gündeme gelen ve dikkat çeken hedeflerinden birisi Ay Misyonu olmuştur. Bu misyonla Türkiye, kendi millî ve özgün teknolojilerini kullanarak Ay ile temas etmeye hazırlanmaktadır.

”

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında gayriresmî uzay yarışı, 1961'de Rusların uzaya ilk insanı göndermesi ve 1969'da ABD'nin Ay'a il ayak basan ülke olmasıyla başlamıştır.

Günümüzde ise artık ABD ve Rusya'nın ötesinde Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Çin gibi ülkelerin de uzay rekabetine dâhil olmalarıyla birlikte uzay ülkeler arasındaki rekabetin yeni bir düzlemi hâline gelmiştir. Son yıllarda çok sayıda ülke ulusal uzay programlarını geliştirmeye ve uzay çalışmalarına yönelik yatırımlarını artırmaya odaklanmıştır. Bu bağlamda Türkiye millî uzay programını hazırlamak için 2018 yılında Uzay Ajansını kurarak, 2019 yılı itibarıyla Millî Uzay Programı'nın yol haritasını hazırlamaya başlamıştır. Türkiye millî uzay programının lansmanı, Türkiye Uzay Ajansı (TUA) ve TÜBİTAK Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü iş birliğiyle yürütülen “Millî Uzay Programı Stratejisi ve Yol Haritası Projesi” kapsamında 9 Şubat 2021'de gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ilan edilen Türkiye'nin Millî Uzay Programı ve Türkiye'nin bu alandaki strateji, hedef ve projelerinin yanı sıra 10 yıllık vizyonuna dair detaylar paylaşılmıştır. Hedefler kapsamında on madde paylaşılmıştır ve Türkiye'nin uzay alanındaki en çok gündeme gelen ve dikkat çeken hedeflerinden birisi Ay Misyonu olmuştur. Bu misyonla Türkiye, kendi millî ve özgün teknolojilerini kullanarak

Ay ile temas etmeye hazırlanmaktadır. Ay Misyonu kendi içerisinde iki ayağı olan bir projedir. Projenin ilk ayağında 2023'te insansız bir araçla Ay'a sert iniş, ikinci ayağında ise 2028'de

Ay'a yumuşak iniş gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Gönderilecek insansız araçta kullanılması hedeflenen millî ve özgün hibrit roket motoru ilk ateşlemesini Nisan 2021'de başarılı şekilde yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayisi Başkanlığı kapsamında faaliyet gösteren DeltaV Uzay Teknolojileri Anonim Şirketi günümüz dünyasının en yeni teknolojilerinden biri olan hibrit roket motorları üzerinde çalışmalar yürütmektedir. DeltaV Genel Müdürü ve Koç Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Arif Karabeyoğlu bu alanda önemli çalışmaları ve katkıları olan, Türkiye'nin önde gelen roket bilimcilerinden biridir.

ARİF KARABEYOĞLU KİMDİR?

1969 yılında İstanbul'da doğan Mustafa Arif Karabeyoğlu, İstanbul Teknik Üniversitesi Uçak ve Uzay Mühendisliği Bölümünden 1991 yılında mezun olarak lisans eğitimini tamamlamıştır. Ardından, lisansüstü çalışmalarını sürdürmek için eğitim serüvenine dünyanın en iyi üniversiteleri arasındaki ABD'nin Kaliforniya eyaletinde yer alan Stanford Üniversitesinde devam etmiştir. Karabeyoğlu, Stanford Üniversitesi Havacılık ve Uzay Mühendisliği alanında 1993 yılında yüksek lisansını, 1998 yılında ise aynı bölümde doktora çalışmalarını tamamlanmıştır. Mezuniyetinin ardından Dr. Karabeyoğlu ülkesine dönmeye hazırlanırken, bir hocası kendisine doktora tezinden çıkan bir konu üzerine bir şirket kurmayı teklif etmiştir. 1999 yılında Kaliforniya'da kurmuş olduğu Space Propulsion Group adlı şirket aracılığıyla tezinden çıkan roket tek-

nolojisini geliştirme fırsatı bulmuştur. Bu şirket bünyesinde başkan ve baş teknik sorumlusu olarak Haziran 2018'e kadar görev yapmıştır.

Kariyeri süresince teorik çalışmaların ötesinde pratik uygulamaların içerisinde aktif rol alarak hibrit roket yakma ve itme alanında kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Ayrıca, Stanford Üniversitesinde uygulamalı aerodinamik, roket itme ve deneysel havacılık ve uzay bilimleri gibi çeşitli konularda eğitmen ve öğretim görevlisi olarak bulunan Karabeyoğlu, danışman profesör pozisyonuna sahip olmuştur. Ayrıca, Virgin Galactic SpaceShipTwo roket tahrik sisteminin güvenli gelişimini denetleyen Uzman Danışma Kurulunda görev yapmıştır. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA), Federal Havacılık İdaresi (FAA), ABD Hava Kuvvetleri (US Air Force), ABD Donanması (US Navy) ve bir Amerikan havacılık şirketi olan Scaled Composites gibi kurumların çeşitli program ve projelerinde program yöneticisi ve baş araştırmacı olarak yer almıştır. Amerikan Kimya Derneği ve Amerikan Havacılık ve Uzay Bilimleri Enstitüsünün (AIAA) üyesidir. 2009-2011 yılları arasında AIAA'nın Hibrit Teknik Komitesi başkanlığını yürütmüştür. Karabeyoğlu, roket tahriki, hava solunmalı tahrik/gaz türbinleri, fırlatma sistemlerinin tasarımı ve optimizasyonu, yeşil enerji, enerjik sistemlerin arıza analizi alanlarında araştırmalar yapmaktadır. Özellikle hibrit roketler ve roket tahrik uygulamaları alanında çok sayıda dergi makalesi, konferans bildirisi ve patenti bulunan Karabeyoğlu, kimyasal tahrik ve yeşil enerji ala-

nında yeni konseptlerin oluşturulmasına ve bunların uygulanmasına önem vererek kapsamlı araştırma ve geliştirmeler gerçekleştirmiştir. Hâlen İstanbul'da Koç Üniversitesinde öğretim üyesi olan Doç. Dr. Karabeyoğlu, aynı zamanda Fergani Uzay Şirketinde teknik genel müdür ve Nisan 2017 tarihinden beri DeltaV Uzay Teknolojileri Anonim Şirketinde genel müdür olarak görev yapmaktadır. 2019 yılında vermiş olduğu bir röportajında Karabeyoğlu, Hibrit Uzay Roket Motoru Geliştirme (HURM) Projesi üzerinde 2017 yılından beri çalışmalar yürüttüklerini, bu proje ile hibrit roket motorlarının Türkiye'de geliştirilerek ülkenin teknolojisine kazandırılmasını böylelikle dünya ülkeleriyle rekabet edecek Türkiye'yi uzayda bir oyuncu hâline getirmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir.

“Türkiye, uzay çalışmalarına ciddi manada 1990'larda başladı. Kendi uydularımızın operasyonlarını yaparak başladık, daha sonra 2000'li yıllarda kendi uydularımızı yapmaya başladık. Türkiye Uzay Ajansının kurulmasıyla birlikte Milli Uzay Programı başladı. Bu uzay programıyla beraber bir Türk astronotun uzaya fırlatılması ve bu astronotun uzayda deney yapması konuşuluyor ve yapılacak, çok yakında, bir sene içerisinde olacak çok büyük olasılıkla...” diyor Karabeyoğlu, Türkiye'nin bu projelerle birlikte kendi uzay teknolojisini geliştirdiğini vurgulamaktadır.

Katıldığı bir diğer televizyon programında, 1970'lerden sonra aya gitmenin ekonomik bir sebebi kalmadığını ifade eden Karabeyoğlu, o yıllarda fırlatılan her bir roketin birkaç milyar dolara fırlatıldığını, NASA'nın roketlerinin pahalı olduğunu ve Ay'a veya Mars'a tekrar gidilecekse bunun ekonomik olarak sürdürülebilir bir şekilde yapılması gerektiğini belirtmektedir. "Türkiye, uzay çalışmalarına ciddi manada 1990'larda başladı. Kendi uydularımızın operasyonlarını yaparak başladık, daha sonra 2000'li yıllarda kendi uydularımızı yapmaya başladık. Türkiye Uzay Ajansının kurulmasıyla birlikte Milli Uzay Programı başladı. Bu uzay programıyla beraber bir Türk astronotun uzaya fırlatılması ve bu astronotun uzayda deney yapması konuşuluyor ve yapılacak, çok yakında, bir sene içerisinde olacak çok büyük olasılıkla..." diyen Karabeyoğlu, Türkiye'nin bu projelerle birlikte kendi uzay teknolojisini geliştirdiğini vurgulamaktadır.

“

"Yörüngede kendi roket motorumuzu ateşlemek suretiyle kendimizi aya fırlatacağız, sonra ay yörüngesine gireceğiz ve burada bir süre kaldıktan sonra ayağa sert iniş veya Türkçesiyle çakılış yapacağız... Ama 2028 yılında yani projenin ikinci ayağında ise yumuşak iniş var... Ay'a yumuşak iniş yapmanın zorluğu itkidən kaynaklamıyor, ayarlanabilen bir itki olmadan yumuşak iniş yapamazsınız..."

”

UZAY REKABETİNDE TÜRKİYE'NİN YERİ VE KARABEYOĞLU'NUN ÖNGÖRÜLERİ

Karabeyoğlu'nun ileri sürdüğü üzere, devletlerin hegemonyasındaki uzaydan 2000'lerle birlikte ticari

uzaya doğru bir geçiş süreci yaşanmaktadır. Dolayısıyla devletlerin yaptığı uzay çalışmalarının şirketler tarafından yapılanların yanında oldukça ufak çaplı kaldığını belirtmektedir. "Geç başlamak demek, hep geri kalacağız demek değil, benim bu konuda umudum

çok fazla” diyen Karabeyoğlu, her ne kadar dünya çapında uzay çalışmaları 1950’lerde başlamış olsa da dünyada bu alanda yaşanan devrim nedeniyle Türkiye’nin uzay çalışmalarına girmesinin zamanlama açısından oldukça önemli olduğunu, bu fırsatın değerlendiril-

mesi gerektiğini ve geleceğe çok umutlu baktığını ifade etmektedir.

İTÜ İş Dünyası Söyleşileri’nin Aralık 2021’de konuğu olan Karabeyoğlu, uzak sektörünün Türkiye için bir lüks değil stratejik gereksinim olduğunu vurgulamıştır. Ka-

sım 2022’de Saha Expo Savunma ve Havacılık Fuarı’nda “Türkiye’nin Uzay Ekosistemindeki Yeri” başlıklı sunumunda Karabeyoğlu, “...orada [uzay] olacağız, ilk temasımız 2023 dedik ama belki bir sene atabilir önemli değil, yörüngeye başkası çıkaracak bizi SpaceX olabilir, büyük olasılıkla onlar olur, daha sonra yörüngede kendi roket motorumuzu ateşlemek suretiyle kendimizi aya fırlatacağız, sonra ay yörüngesine gireceğiz ve burada bir süre kaldıktan sonra ayağa sert iniş veya Türkçesiyle çakılış yapacağız...Ama 2028 yılında yani projenin ikinci ayağında ise yumuşak iniş var...Ay’a yumuşak iniş yapmanın zorluğu itkiden kaynaklanıyor, ayarlanabilen bir itki olmadan yumuşak iniş yapamazsınız... çünkü atmosferi olmayan bir yer, bu nedenle Ay’a yumuşak inmenin tek yolu itkiyi, açısını ve seviyesini ayarlamaktır” şeklindeki açıklamalarıyla Türkiye’nin uzay programına dair bazı detaylara değinmiştir.

Ay’a sert inişin, bütün ülkelerin ay programlarında uyguladıkları bir görev olduğunu söyleyen Karabeyoğlu, “Ay’a sert inişin, Türkiye’nin Ay’a ilk teması olacağı için önemli ve Türk bayrağının Ay’a taşınması açısından kritik olduğunu düşünüyorum” ifadelerini kullanmıştır. Sonuç olarak Türkiye’nin Uzay rekabetinde etkin şekilde yer almasını her alanda stratejik olarak değerlendiren ve eğitim ve iş deneyimi açısından kendisini yurt dışındaki tecrübeleriyle zenginleştiren Doç. Dr. Arif Karabeyoğlu, Türkiye’nin önde gelen, donanımlı roket bilimcilerinden biri olarak ülkesine hizmet eden kıymetli bir bilim insanıdır. ■

RÖPORTAJ

Don McLain Gill:

"TÜRKİYE, ÇATIŞMA TESTLERİNDEN BAŞARIYLA GEÇMİŞ İHA'LARIN SAYGIN ÜRETİCİSİ OLARAK ÖNE ÇIKMAYA DEVAM EDECEKTİR"

ABDENNOUR TOUMI

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

Çeviri: Nurbanu Kesgin
Ortadoğu Analiz Dergisi Editör Asistanı

“Savunma ithalatçıları için söz konusu teçhizatları daha da çekici kılan faktör ise Türk İHA'larının özellikle Ukrayna savaşında başarılı şekilde muharebe testlerinden geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla yüksek teknolojiye dayalı silahların artan önemi ve savaş alanındaki olumlu performansıyla Baykar'ın TB-2 gibi Türk İHA'ları, uluslararası savunma pazarında daha görünür olacaktır.

Abdennour Toumi: Teknolojik savunma sanayi şirketlerine olan güvenin artmasıyla birlikte, bu tür şirketlerin varlığı temel olarak ev sahibi devletlere hizmet etmek üzere var olmaktadır. Örneğin, Türkiye bu alanda kendisini güçlü bir konuma yerleştirmiştir. Bu konudaki görüşünüz nedir

Don McLain Gill: Türkiye, özellikle büyüyen insansız hava aracı (İHA) ve mühimmat satışları yoluyla güncümüz savunma ihracatçıları arasında oldukça öne çıkmaya devam etmektedir. Esasen, 2022 yılında bu alanda rekor satışlar elde edilmiş

Kimdir?

Don McLain Gill

Jeopolitik analist ve yazar olan Don McLain Gill, Filipin Ortadoğu Çalışmaları Derneği (Philippine-Middle East Studies Association; PMESA) Güney ve Güneydoğu Asya Direktörlüğü görevini icra etmektedir. Aynı zamanda De La Salle Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Bölümünde öğretim üyeliği yapmaktadır. Gill, Hint-Pasifik meseleleri, Hindistan ve Filipinler dış politikasıyla Hindistan-Güneydoğu Asya ilişkileri konularında uzmandır. Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans derecesine sahiptir.

durumda ve hem Doğu hem de Batı ülkeleri, artık bu tür teçhizatları Türk hükümetinden tedarik etme konusunda istekli gözükmektedir. Savunma ithalatçıları için söz konusu teçhizatları daha da çekici kılan faktör ise Türk İHA'larının özellikle Ukrayna savaşında başarılı şekilde muharebe testlerinden geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla yüksek teknolojiye dayalı silahların artan önemi ve savaş alanındaki olumlu performansı Baykar'ın TB-2 gibi Türk İHA'ları, uluslararası savunma pazarında daha görünür olacaktır. Bu durum Avrupa, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinden gelen satış ve ilgi talepleriyle açıkça görülmektedir.

Abdenmour Toumi: Klasik anlamda savunma sanayi silah üretir ve satar, yabancı ülkelerle askerî iş birliği ve devletlerarası küresel stratejik ortaklar anlamında etkileşim içindedir. Bu durum jeopolitik ittifakların

arttığı bir bölgede Türkiye savunma sanayisini nasıl bir durumda konumlandırmaktadır?

“

Türk İHA'larının yüksek düzeydeki olumlu performansı göz önüne alındığında, Türkiye ile Doğu ve Batı'daki diğer devletler arasında savunma ve güvenlik ilişkilerinin gelişmesi kaçınılmazdır.

”

Don McLain Gill: Mevcut uluslararası güvenlik durumu, devletler arası çatışmaların yayılması ve diğer geleneksel olmayan tehditlerin ortaya çıkması nedeniyle daha da kötüleşmeye devam ederken, hü-

kümetler yükselen dış ve iç tehditleri engelleme amacına yönelik olarak sürekli şekilde gelişmiş savunma teçhizatlarına ihtiyaç duymaktadır. Buradan hareketle, Türk İHA'larının yüksek düzeydeki olumlu performansı göz önüne alındığında, Türkiye ile Doğu ve Batı'daki diğer devletler arasında savunma ve güvenlik ilişkilerinin gelişmesi kaçınılmazdır. Savunma iş birliği, stratejik ortaklıkların en hassas unsuru olarak kabul edilir. Dolayısıyla Türkiye'nin savunma ihracatına artan ilgi gösterilmesiyle birlikte Türk hükümeti, bu fırsatı kullanarak yakın ve uzak komşularıyla stratejik bağlarını güçlendirebilir.

Abdenmour Toumi: Türkiye aslında en büyük üç İHA üreticisi arasına girmeyi başardı. Türkiye'nin İHA'lardaki gelişimi ve satışı nereye doğru gitmektedir? İHA'ların “fakirlerin füzeleri” olduğu söylenebilir mi?

Don McLain Gill: Uluslararası ve bölgesel güvenlik konularının son derece karmaşık olan doğası göz önüne alındığında, İHA'ların tercih edilme sebebi sadece düşük maliyetli olması değildir. İHA'ların kullanımını istihbarat toplama, hedef belirleme, sahadaki kuvvetleri koruma, hassas vuruşlar, gözetleme ve keşif, lojistik ve tedarik ve arama kurtarma gibi operasyonlarda etkili şekilde kullanılma yetenekleri nedeniyle de artmaya devam etmektedir. Bu nedenle özellikle askerî alan başta olmak üzere çok yönlü faydalarını dikkate alırsak, İHA'ların önemini yakın gelecekte azalması pek olası değildir.

Abdenmour Toumi: Günümüzde gelişmiş savunma sanayi, güçlü havacılıkla savunma-sanayisi tabanını teknolojik olarak tahkim etmek anlamına gelmektedir. Söz konusu gelişmişlik açısından, savunma sanayisi için ticari iletişim uyduları, uzay fırlatıcıları, iş jetleri ve İHA gibi araçlar ne kadar önemlidir?

Don McLain Gill: Savunma üretiminin yönü; gözetleme, izleme ve istihbaratın giderek daha kritik

hâle gelmesi nedeniyle havacılığa doğru ilerlemeye devam etmektedir. Bu nedenle, İHA'larla birlikte diğer hava temelli teknolojilerin de ortaya çıkması, devletlerin bu alana artan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Daha da önemlisi ekonomi, güvenlik ve siyasetin kesimi nedeniyle bu tarz teçhizatların birden fazla rol ve işlevi kapsamı kaçınılmaz olacaktır.

Abdenmour Toumi: Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi devletleri büyük ölçüde silah tüketicileridir ve söz konusu devletler dünyanın en büyük dört savunma sanayisi fuarından biri olan Uluslararası Savunma Sanayi Fuarı IDEF'e katılmaktadır. Ahlaki ve etik normlar nerede duruyor veya jeopolitik zorunluluklar ve bağlam, bu zorluğu ahlakçılara mı bırakıyor?

Don McLain Gill: Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi devletleri, bölgedeki devletler arası ilişkilerin karmaşık doğası nedeniyle geleksel güvenlik iş birliğine ve kapasitelerini geliştirmeye öncelik vermeye devam ediyorlar. Bu tür konular sadece devletler arası çatışmalarla sınırlı değil, aynı zamanda

devlet içi çatışmalar ve vekâlet savaşlarıyla da ilgilidir. Bölgesel devletler arası savunma ithalatına artan ilginin yanı sıra devlet dışı aktörler ve karaborsanın ortaya çıkardığı tehditler nedeniyle ihracatçıların önündeki zorluk, detaylı bir durum tespitini mecbur kılmaktadır. Aksi hâlde söz konusu tehditler sivillere ve meşru hükûmetlere istenmeyen zararlar verebilir. Böyle zorluklar nihayetinde ihracatçı ve üretici için mevcut normlar, etik davranış kuralları, şeffaflık ve belirlenmiş ihracat rejimlerine uygunluk temelinde savunma ihracatçısı olarak yasallık ve sorumluluk açısından riskler oluşturabilir. Dolayısıyla belirtilen hususlara dayalı olarak uygun denetim yapılmadan gerçekleştirilen satışlar, ihracatçı devlet için büyük ölçüde bir bumerang etkisi yaratacaktır.

Abdenmour Toumi: Günümüz askerî anlayışında insansız teknolojinin hâkim olduğu göz önüne alındığında, bu farklı nesil savaşlarda Türkiye'nin yerini ve bunun uzay rekabetine etkisini nasıl görüyorsunuz?

Don McLain Gill: Türkiye, çatışma testlerinden başarıyla geçmiş İHA'ların saygın üreticisi olarak öne çıkmaya devam edecektir. Bu öne çıkma aynı zamanda, çok boyutlu olarak gelişen güvenlik tehditlerine daha etkili şekilde yanıt arayan devletlerin bu tür teçhizatlara olan artan talebiyle daha da güçlenecektir. Başka ihracat rakipleri olabileceği açıkça görülse de Türkiye'nin avantajı, sistemlerinin savaşa dayanıklı ve test edilmiş olmasıdır. Böylece ithalatçılarına olumlu bir güvence sağlamaktadır. ■

Türkiye'nin Ortadoğu alanındaki en büyük düşünce kuruluşu olan

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

genişleyen ekibi, Ankara ve İstanbul'daki ofisleriyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Ortadoğu'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri bölge uzmanları aracılığıyla takip eden ORSAM, saha araştırmalarıyla zenginleştirdiği analiz ve raporlarıyla kamuoyunu bilgilendirmeye devam etmektedir.

Ortadoğu gündemini takip etmek için

www.orsam.org.tr

ve sosyal medya hesaplarımızı inceleyiniz.

www.orsam.org.tr

[f](#) [in](#) [t](#) [v](#) [o](#) [o](#) orsamorgtr

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

